

**Τ.Ε.Ι. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ**

ΚΥΚΛΙΚΕΣ

ΚΥΜΑΝΣΕΙΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

- Οι κυκλικές κυμάνσεις και οι επιπτώσεις τους στην οικονομική ανάπτυξη
- Η περίπτωση της Ελλάδας

Εισηγητής

Σωτηρόπουλος Ιωάννης

Σπουδάστρια

Τουμάζου Μαρία

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

| | |
|---|----|
| ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ..... | 1 |
| ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1..... | 3 |
| 1.1 Γενικά περί οικονομικών διακυμάνσεων | 3 |
| 1.2 Ιστορική ανασκόπηση | 6 |
| 1.3 Χαρακτηριστικά των οικονομικών διακυμάνσεων | 10 |
| 1.4 Η φάση της ανάκαμψης..... | 11 |
| 1.5 Η φάση της ακμής..... | 12 |
| 1.6 Η φάση της ύφεσης..... | 13 |
| 1.7 Η φάση της κάμψης..... | 14 |
| 1.8 Διάρκεια των διακυμάνσεων..... | 15 |
| ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2..... | 17 |
| 2.1 Εξήγηση οικονομικών διακυμάνσεων..... | 17 |
| 2.2 ΕΞΩΓΕΝΕΙΣ ΘΕΩΡΙΕΣ..... | 17 |
| 2.2.1 Θεωρία των Καινοτομιών..... | 17 |
| 2.3 ΕΝΔΟΓΕΝΕΙΣ ΘΕΩΡΙΕΣ..... | 19 |
| 2.3.1 Ψυχολογική θεωρία..... | 19 |
| 2.3.2 Η θεωρία της υποκατανάλωσης..... | 20 |
| 2.3.3 Η θεωρία της υπερεπένδυσης..... | 21 |
| 2.3.4 Νομισματική θεωρία..... | 21 |

| | |
|---|-----------|
| 2.3.5 Η θεωρία του πολλαπλασιαστή-επιταχυντή | 23 |
| 2.4 Ο ρόλος του κράτους για την εξομάλυνση των οικονομικών διακυμάνσεων..... | 24 |
| 2.5 Η πρόβλεψη μελλοντικών διακυμάνσεων της οικονομικής δραστηριότητας..... | 26 |
| ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3..... | 29 |
| 3.1 ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΕΡΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ..... | 29 |
| 3.1.1 Η συμβολή του Colin Clark | 29 |
| 3.1.2 Η συμβολή του Simon Kuznets..... | 32 |
| 3.1.3 Η συμβολή του W.W.Roston | 34 |
| ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4..... | 40 |
| 4.1 Εθνικό εισόδημα-Εθνικό προϊόν Ύψος και διάρθρωση..... | 40 |
| 4.2 Η εξέλιξη της ακαθάριστης δαπάνης της οικονομίας..... | 42 |
| 4.3 Ιδιωτική κατανάλωση..... | 45 |
| 4.4 Ακαθάριστες επενδύσεις και πάγιο κεφάλαιο | 47 |
| 4.5 Η προσφορά του χρήματος..... | 53 |
| 4.6 Δημόσια Οικονομικά..... | 56 |
| 4.7 ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ..... | 58 |
| 4.7.1 Ισοζύγιο Πληρωμών..... | 58 |
| 4.8 Νεκρολογία για τον οικονομικό κύκλο..... | 61 |
| ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ..... | 63 |
| ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... | 64 |

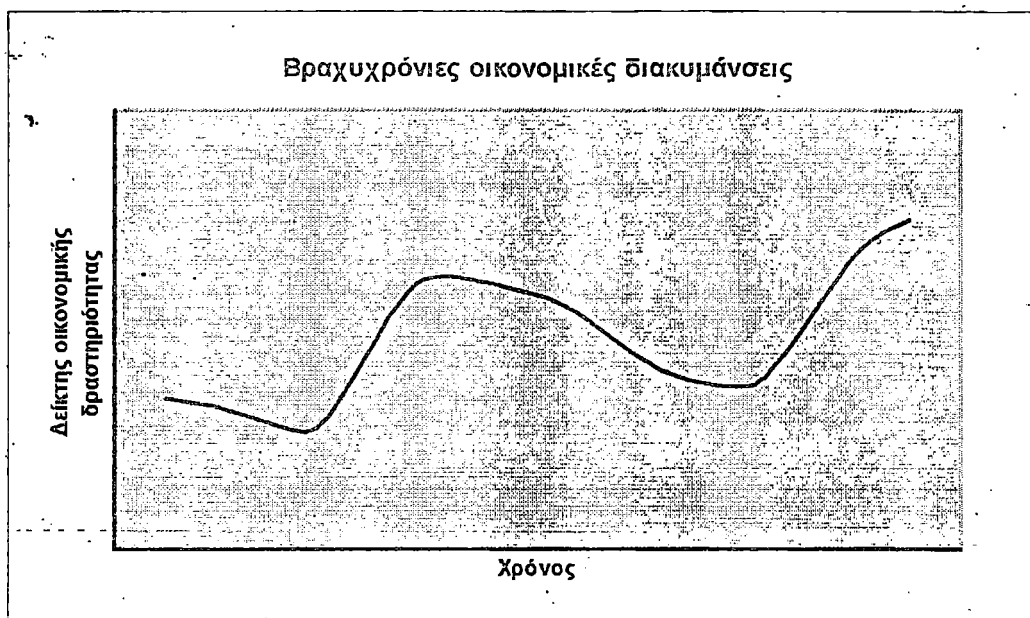
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 Γενικά περί οικονομικών διακυμάνσεων

Από τις αρχές του περασμένου αιώνα έχει παρατηρηθεί ότι η πορεία μίας οικονομίας δεν είναι συνήθως ομαλή, αλλά αντίθετα παρουσιάζει βραχυχρόνιες διακυμάνσεις, που διαφέρουν ως προς την συχνότητα την διάρκεια και την ένταση των αυξομειώσεων της οικονομικής δραστηριότητας. Οι διακυμάνσεις αυτές εκδηλώνονται σε μεγέθη που αντιπροσωπεύουν την οικονομική δραστηριότητα, όπως το προϊόν, το εισόδημα και η απασχόληση, καθώς επίσης και στο επίπεδο των τιμών. Σε περιόδους έντονης οικονομικής δραστηριότητας τα μεγέθη αυτά αυξάνονται με αργότερο ρυθμό ή παρουσιάζουν στασιμότητα ή μείωση.

Έχει παρατηρηθεί ότι οι περίοδοι έντονης οικονομικής δραστηριότητας και οικονομικής ευημερίας συνήθως ακολουθούνται από περιόδους κάμψης της οικονομικής δραστηριότητας, ύφεσης ή και οικονομικής κρίσης. Οι περίοδοι αυτοί ακολουθούνται συνήθως από περιόδους ανάκαμψης της οικονομικής δραστηριότητας και της οικονομικής ευημερίας και η διαδικασία αυτή των αυξομειώσεων της οικονομικής δραστηριότητας συνεχίζεται. Αν συμβολίσουμε στον κάθετο άξονα ενός διαγράμματος ένα δείκτη της οικονομικής δραστηριότητας (π.χ. το προϊόν ή το εισόδημα) και στον οριζόντιο το χρόνο οι διακυμάνσεις μπορούν να συμβολιστούν με μία καμπύλη όπως η καμπύλη του διαγράμματος 1.

Διάγραμμα 1

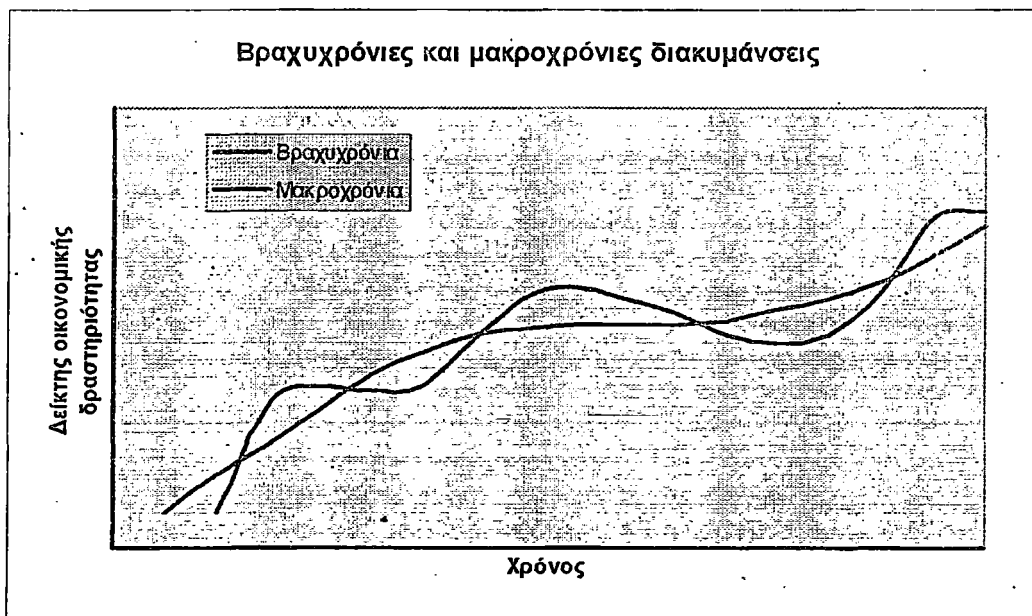


Στις περιόδους ανόδου της οικονομικής δραστηριότητας παρατηρείται αύξηση της συνολικής ζήτησης, της παραγωγής του προϊόντος του εισοδήματος και του επιπέδου των τιμών. Αντίθετα στις περιόδους καθόδου της οικονομικής δραστηριότητας παρατηρείται απόλυτη μείωση ή μείωση του ρυθμού αύξησης των μεγεθών αυτών. Παλαιότερα κατά την διάρκεια των περιόδων καθόδου της οικονομικής δραστηριότητας παρουσιαζόταν συνήθως μείωση ή στασιμότητα των τιμών. Στα τελευταία χρόνια παρατηρείται ύψωση του επιπέδου των τιμών ακόμα και κατά την διάρκεια περιόδων μείωσης της οικονομικής δραστηριότητας.

Οι οικονομικές διακυμάνσεις αναφέρονται πολλές φορές ως οικονομικός κύκλος. Ο όρος όμως αυτός δημιουργεί την εντύπωση περιοδικών και συμμετρικών αυξομειώσεων της οικονομικής δραστηριότητας και για το λόγο αυτό δεν κρίνεται απόλυτα κατάλληλος για την ονομασία ενός φαινομένου που δεν παρουσιάζει κανονικότητα. Οι διακυμάνσεις μπορεί να έχουν βραχυ-

χρόνιο ή μακροχρόνιο χαρακτήρα. Συνήθως παρατηρούνται στις οικονομίες των διαφόρων χωρών διακυμάνσεις και των δύο τύπων¹. Η ταυτόχρονη ύπαρξη των βραχυχρόνιων και των μακροχρόνιων διακυμάνσεων είναι δυνατόν να εξασθενήσει ή να διευρύνει τις ανόδους και τις καθόδους της οικονομικής δραστηριότητας, ανάλογα με το αν οι άνοδοι και οι κάθοδοι των βραχυχρόνιων διακυμάνσεων συμπίπτουν με τις ανόδους ή τις καθόδους των μακροχρόνιων διακυμάνσεων.

Διάγραμμα 2



¹ Οι οικονομικές διακυμάνσεις δεν πρέπει να συνδέονται με τις εποχικές διακυμάνσεις, που οφείλονται στις αλλαγές των εποχών του έτους και μπορούν εύκολα να προβλεφθούν.

1.2 Ιστορική ανασκόπηση

Το μεγαλύτερο μέρος της οικονομικής ανάλυσης έως και το τέλος σχεδόν του 19^{ου} αιώνα αναφερόταν σε αχρονικές θέσεις ισορροπίας. Ωστόσο είχε παράλληλα αναπτυχθεί μία βιβλιογραφία περί κρίσεων που προσπαθούσε να εξηγήσει τις υφέσεις σαν καθολικά φαινόμενα διατάραξης της ισορροπίας.

Από την δεκαετία του 1820, πολλοί οικονομολόγοι άρχισαν να υποστηρίζουν ότι οι κρίσεις δεν είναι παρά μία φάση σε γενικότερες κυκλικές διακυμάνσεις των οικονομιών της αγοράς και ότι η σωστή ανάλυσή τους προϋποθέτει την εξέτασή τους. Πρωταγωνιστές στην κίνηση αυτή ήταν οι T. Tooke και Lord Overstone.

Οι Tooke και Overstone προέβαλαν θεωρίες σύμφωνα με τις οποίες οι οικονομικοί κύκλοι εξελίσσονται με κάποια ιδιαίτερη νομοτέλεια και υποστήριξαν πως κάθε φάση του κύκλου προσδιορίζεται από τις συνθήκες που επικρατούσαν στην προηγούμενή της.

Οι μέθοδοι και η έμφαση στα αίτια διέφεραν πολύ ανάμεσα στους δύο συγγραφείς. Ο Tooke ακολούθησε την εμπειρική μέθοδο και ανέλυσε πολλά κυκλικά επεισόδια. Ο κύριος παράγοντας που τόνισε ήταν οι καιρικές συνθήκες και η επίδρασή τους στην γεωργική παραγωγή.

Ο Overstone είχε περισσότερο θεωρητική κατεύθυνση. Ως προσδιοριστικούς παράγοντες των διακυμάνσεων θεώρησε κυρίως τις τεχνολογικές ανακαλύψεις και την νομισματική πολιτική. Έτσι μπορεί να θεωρηθεί πρόδρομος του Schumpeter αλλά και σύγχρονων μονεταριστών, όπως ο Friedman.

Με τον οικονομικό κύκλο ασχολήθηκαν περιστασιακά και οι J.S. Mill και K. Marx. Ο Mill ασχολήθηκε, χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία, με το να συνθέσει τις υπάρχουσες τότε θεωρίες. Το κυρίαρχο στοιχείο που συνάγεται από τα γραπτά

του Marx είναι ότι η διαδικασία της συσσώρευσης αποσταθεροποιεί την οικονομία και ότι η «κρίση» έρχεται να επαναφέρει την ισορροπία στις παραγωγικές σχέσεις, αποκαθιστά την αποδοτικότητα του κεφαλαίου, φέρνει νέα συσσώρευση νέα κρίση κ.ο.κ.

Η οριστική καθιέρωση του οικονομικού κύκλου απέναντι στις θεωρίες περί κρίσεων έγινε με τις αναλύσεις του Juglar. Ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε μακρές χρονολογικές σειρές και αυτός που διέκρινε και καθιέρωσε τις διάφορες φάσεις του κύκλου. Η μέθοδος του ήταν κυρίως εμπειρική αν και προσέφερε πλήθος ερμηνειών για τα διάφορα κυκλικά επεισόδια που ανέλυσε².

Παρόμοια μεθοδολογία με τον Juglar ακολούθησε και ο Welseley Mitchell, ο πιο σπουδαίος ίσως μελετητής του οικονομικού κύκλου. Με τις μνημειώδεις μελέτες του, από το 1913 και ύστερα, καθιέρωσε πολλές από τις τεχνικές ανάλυσης του οικονομικού κύκλου, που χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα.

Πρέπει επίσης να τονιστεί η μεγάλη συμβολή του Spiethott, που υπογράμμισε το ρόλο των επενδύσεων και είδε, όπως και ο Marx ότι ο οικονομικός κύκλος είναι βασικό στοιχείο των οικονομιών της αγοράς, και όχι δευτερεύον.

Ο Schumpeter (1954) αναφέρει ότι «όλα τα ουσιαστικά γεγονότα και οι ιδέες γύρω από την ανάλυση του οικονομικού κύκλου είχαν προκύψει ήδη α-

² Ο Clément Juglar (1819-1905) εγκατέλειψε την ιατρική για την οικονομική το 1848. Παρά τις ελλειπείς γνώσεις του στην οικονομική, κατάφερε να δημιουργήσει μόνος του «αλήθειες» που αντιστάθηκαν στο πέρασμα του χρόνου, έτσι ώστε ο Schumpeter (1954) να τον χαρακτηρίσει ιδιοφυία.

πό το 1914. Τα επόμενα 30 χρόνια έφεραν πολλές καινούριες στατιστικές ό-
μως δεν πρόσθεσαν καμία αρχή ή γεγονός που δεν ήταν γνωστό προηγουμέ-
νως». Πάντως, μερικές από αυτές τις στατιστικές που ανέκυψαν κατόπιν ήταν
τόσο σημαντικές, ώστε άλλαξαν τελείως την μορφή και την έμφαση της ανά-
λυσης των οικονομικών κύκλων.

Ένα μεγάλο μέρος των εξελίξεων αυτών έγινε την δεκαετία του '30.
Μία πολύ σπουδαία 10ετία για την ανάλυση των οικονομικών κύκλων, αλλά
και για την οικονομική επιστήμη γενικότερα.

Ας πάρουμε τις εξελίξεις αυτές μία - μία. Πρώτα το άρθρο του R. Frisch
το 1933 γύρω από το θέμα της ώθησης και μετάδοσης των κυκλικών φαινο-
μένων. Στο άρθρο αυτό, ο Frisch υποστήριξε ότι, όταν αναλύουμε τις κυκλικές
διακυμάνσεις, πρέπει να διακρίνουμε ανάμεσα σε δύο προβλήματα : Το πρό-
βλημα της μετάδοσης και το πρόβλημα της ώθησης. Το πρόβλημα της μετά-
δοσης συνίσταται στο να εξηγηθεί ο χαρακτήρας των διακυμάνσεων στην πε-
ρίπτωση που το μελετούμενο σύστημα ξεκινούσε από μία αρχική κατάσταση.
Αυτό γίνεται από μία δυναμική θεωρία, δηλαδή μία θεωρία που εξηγεί πως
μία κατάσταση αποτελεί μέρος της εξέλιξης της προηγούμενης κατάστασης. Ο
Frisch υποστήριξε ότι, για την ανάλυση των κυκλικών διακυμάνσεων η δυνα-
μική αυτή θεωρία πρέπει να έχει μακροοικονομικό χαρακτήρα, να ασχολείται
με συνολικά μεγέθη. Ήταν, στο άρθρο αυτό, ο πρώτος που χρησιμοποίησε
την διάκριση μεταξύ μακροοικονομικής και μικροοικονομικής.

Ο Frisch υποστήριξε ότι ακόμη και αν η οικονομία υφίσταται τυχαίους
κραδασμούς (όχι κυκλικού χαρακτήρα) αυτές μέσα από τις δομές της μπο-
ρούν να μεταβάλλονται σε κυκλικές διακυμάνσεις.

Η δεύτερη, χρονολογικά, μεγάλη εξέλιξη της δεκαετίας του '30 ήταν η «Γενική Θεωρία» του Keynes. Η μεγάλη συνεισφορά του σε ότι αφορά στην μελέτη των κυκλικών διακυμάνσεων, ήταν ότι έδειξε ότι η οικονομική πολιτική μπορεί να επηρεάζει άμεσα τις κυκλικές διακυμάνσεις.

Με τον Keynes θα μπορούσε να πει κανείς, ότι εισάγεται η μακροοικονομική πολιτική ως ένας από τους κύριους προσδιοριστικούς παράγοντες των κυκλικών διακυμάνσεων. Με τον Keynes, επίσης, εισάγεται η τάση να εξηγηθεί ο κύκλος από τις διακυμάνσεις της συνολικής ζήτησης, κυρίως την ιδιωτική κατανάλωση και τη ζήτηση για επενδύσεις. Ο Keynes όμως υποστήριξε ότι είναι δυνατό να έχουμε μείωση των επενδύσεων χωρίς αντίστοιχη αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης, δηλαδή χωρίς μείωση των αποταμιεύσεων.

Η Τρίτη μεγάλη εξέλιξη της δεκαετίας του '30 ήταν οι οικονομετρικές έρευνες του Tinbergen. Αυτές κορυφώθηκαν το 1939 με την δημοσίευση δύο τόμων πάνω στο στατιστικό έλεγχο των διαφόρων θεωριών για τον οικονομικό κύκλο. Η συμβολή του Tinbergen δεν ήταν στη στατιστική μεθοδολογία, αλλά στην εφαρμογή σε μακροοικονομικά προβλήματα. Δύο είναι οι μεγάλες συνεισφορές του Tinbergen : Πρώτο έδειξε ότι ο οικονομικός κύκλος μπορεί και πρέπει να θεωρείται σαν ένα φαινόμενο που εξηγείται από τις ιδιότητες ενός πλήρους, δυναμικού υποδείγματος. Κατά δεύτερο λόγο έδειξε ότι με ένα τέτοιο υπόδειγμα, μπορούμε να κάνουμε ποσοτικές προβλέψεις για το μέλλον και επίσης να εξετάσουμε τα πιθανά αποτελέσματα εναλλακτικών πολιτικών.

Ο συνδυασμός των μεθόδων του Tinbergen και των θεωριών του Keynes αποτέλεσε μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο την βάση των μεγάλων οικονομετρικών υποδειγμάτων που χρησιμοποιούνται τόσο για προβλέψεις, όσο και για ανάλυση πολιτικής, ακόμα και σήμερα.

Η τέταρτη μεγάλη εξέλιξη της δεκαετίας του '30 πηγάζει από την Κευνσιανή θεωρία. Η θεωρία αυτή, ενδιαφερόταν να προσδιορίσει το επίπεδο απασχόλησης (ή εισοδήματος) σε δεδομένη στιγμή.

Οι τέσσερις αυτές εξελίξεις μαζί είχαν ως αποτέλεσμα, μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο, να αλλάξει εντελώς ο χαρακτήρας της μελέτης των κυκλικών διακυμάνσεων.

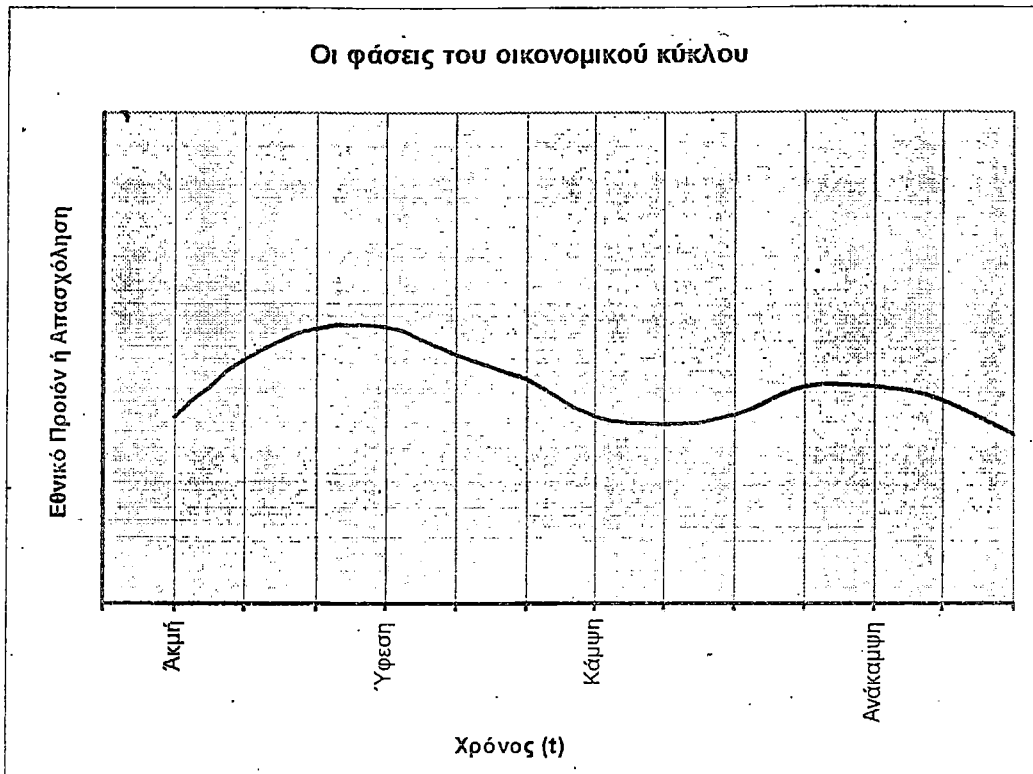
Με την αναζωπύρωση του πληθωρισμού στα τέλη της δεκαετία του '60, ήρθαν ξανά στο προσκήνιο οι «νομισματικές» θεωρίες των κυκλικών διακυμάνσεων, κυρίως μέσω των άρθρων του Milton Friedman. Οι θεωρίες τους επαναφέρουν την έννοια της οικονομικής ισορροπίας στην ανάλυση των κυκλικών διακυμάνσεων, και γύρω από αυτή χτίζονται υποδείγματα που έχουν πολύ διαφορετικές ιδιότητες από τα κευνσιανά, σχετικά με τις επιδράσεις της μακροοικονομικής πολιτικής και την ερμηνεία των κυκλικών φαινομένων.

1.3 Χαρακτηριστικά των οικονομικών διακυμάνσεων

Μπορούμε να πούμε ότι οικονομικές διακυμάνσεις από τις οποίες μπορεί να περάσει μία οικονομία, έχουν τη μορφή μίας κυμαινόμενης καμπύλης που χωρίζεται στις ακόλουθες τέσσερις φάσεις: ανάκαμψη, ακμή, ύφεση, κάμψη. Μία τέτοια τυπική καμπύλη δείχνει το διάγραμμα δύο (διάγραμμα 3).

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά από τις φάσεις των οικονομικών διακυμάνσεων είναι τα παρακάτω :

Διάγραμμα 3



1.4 Η φάση της ανάκαμψης

Η ίδια η ονομασία της φάσης αφήνει να εννοηθεί ότι η οικονομία «μόλις» έχει βγει από σημείο κάμψης. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν αναπασχολήσιμοι παραγωγοί συντελεστές (κεφάλαιο, εργασία) γενικά η οικονομία απέχει αρκετά από το σημείο πλήρους απασχόλησης των συντελεστών της και φυσικά η συνάρτηση παραγωγής της βρίσκεται πολύ κάτω από την καμπύλη των παραγωγικών της δυνατοτήτων. Η κάμψη δεν μπορεί να διαρκεί συνεχώς, φτάνει σε κάποιο σημείο καμπής και μετά από κάποιο γεγονός (τεχνολογική ανακάλυψη) αρχίζει η ανάκαμψη. Μόλις αρχίσει η ανάκαμψη ο ρυθμός της μπορεί να είναι γρήγορος.

Η οικονομία στην ανάκαμψη παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά :

Υπάρχει μία συνεχής τάση για αντικατάσταση των παλιών μηχανημάτων με καινούργια. Ο παραγωγικός μηχανισμός επαναδραστηριοποιείται και έχουμε αυξημένη ζήτηση παραγωγικών συντελεστών. Η επιταχυνόμενη παραγωγική διαδικασία θα απορροφήσει τους παραγωγικούς συντελεστές που χρειάζεται και οι τιμές που παρουσιάζουν μικρή άνοδο (λόγω υπερβάλλουσας βραχυχρόνιας ζήτησης) θα επανέλθουν αν και θα υπάρχει ακόμη αύξηση του κόστους παραγωγής των αγαθών, αφού θα αμείβονται περισσότερο το κεφάλαιο, ο χώρος και η εργασία.

Επειδή αρχίζουν να εμφανίζονται ευνοϊκές συνθήκες στην οικονομία οι επιχειρηματίες αποκτούν θάρρος και υπάρχει γενικά ευνοϊκό κλίμα για νέες επενδύσεις.

Έτσι λοιπόν τα εισοδήματα των καταναλωτών αυξάνονται και αυτό συνεπάγεται και αύξηση της κατανάλωσης.

Στο σημείο αυτό φαίνονται τα πρώτα αρνητικά σημεία. Το αυξημένο παραγωγικό κόστος έχει σαν συνέπεια την αύξηση των τιμών οπότε έχουμε τα πρώτα σημάδια πληθωρισμού. Ευτυχώς όμως που η οικονομία ακόμη απορροφά υποαπασχολούμενους παραγωγικούς συντελεστές. Σ' αυτό το σημείο οι μόνοι ικανοποιημένοι είναι οι κερδοσκόποι και οι παραγωγοί από την άλλη μεριά όμως και η ανεργία βρίσκεται σε πολύ χαμηλό επίπεδο.

1.5 Η φάση της ακυής

Καθώς η γενική ανάκαμψη της οικονομίας προχωρεί αρχίζουν να φαίνονται τα πρώτα σημεία στενότητας σε διάφορους παραγωγικούς κλάδους. Η

στενότητα αυτή φαίνεται κυρίως στην έλλειψη από ειδικευμένο εργατικό δυναμικό και στην έλλειψη από βασικές πρώτες ύλες. Ο υψηλός πληθωρισμός μειώνει τα πραγματικά εισοδήματα των καταναλωτών και έτσι η συνολική ζήτηση μειώνεται. Επειδή η παραγωγική δυναμικότητα εμφανίζει πλήρη αξιοποίηση σε μερικούς κλάδους, αρχίζουν να εμφανίζονται δυσκολίες στην παραγωγή.

Από το σημείο αυτό η παραγωγή επεκτείνεται μόνο με επενδύσεις που αυξάνουν την παραγωγικότητα του εργατικού δυναμικού που ήδη απασχολείται. Στη φάση αυτή οι παραπέρα αυξήσεις στη ζήτηση καλύπτονται από τις αυξήσεις των τιμών μάλλον, παρά από την αύξηση της ζήτησης.

Το κράτος θα προσπαθήσει να σταματήσει την αύξηση των τιμών, κάνοντας πιο ακριβό το χρήμα (άνοδος των επιτοκίων χορηγήσεων) ή να περιορίσει τις πιστώσεις.

Αυτό θα έχει σαν αποτέλεσμα την ανακοπή της οικονομικής ευημερίας που είχε προέλθει από την προηγούμενη φάση. Σημαντικό είναι επίσης, ότι η διαρκής άνοδος των τιμών καταστρέφει την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων του εσωτερικού σχετικά με τα αντίστοιχα του εξωτερικού και έτσι αρχίζουν να διογκώνονται οι εισαγωγές ενώ οι εξαγωγές να συρρικνώνονται.

1.6 Η φάση της ύφεσης

Η ύφεση χαρακτηρίζεται από σοβαρή υποαπασχόληση και από χαμηλό επίπεδο ζήτησης καταναλωτικών αγαθών σε σχέση με την δυναμικότητα των παραγωγικών κλάδων που παράγουν καταναλωτικά αγαθά. Στη φάση της

ύφεσης υπάρχει μία σημαντική παραγωγική δραστηριότητα στην οικονομία που δεν δραστηριοποιείται.

Οι τιμές των αγαθών παρουσιάζουν πτώση με εξαίρεση τις τιμές από ορισμένα αγαθά που παραμένουν σταθερές ή από ελάχιστα άλλα που αυξάνουν. Ενώ το κόστος παραγωγής θα παραμένει ακόμα υψηλό γιατί οι μισθοί δεν παρουσιάζουν ευκαμψία δηλαδή οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας που καταρτίστηκαν σε περιόδους ευημερίας κρατούν τους μισθούς σε υψηλά επίπεδα και αυτό έχει σαν συνέπεια οι στόχοι των επιχειρήσεων (μείωση του κόστους παραγωγής) να μην είναι δυνατό να εκπληρωθούν. Έτσι οι επιχειρηματίες είναι απρόθυμοι να πάρουν αποφάσεις για νέες επενδύσεις αν και στη φάση της ύφεσης οι τράπεζες και οι άλλοι χρηματοδοτικοί οργανισμοί διαθέτουν πλεονάσματα από χρηματικά μέσα.

Αυτό όμως συστέλλει την οικονομία σε χαμηλότερο σημείο ισορροπίας και η ανεργία κάνει την εμφάνισή της για να μειώσει ακόμη περισσότερο τη ζήτηση.

1.7 Η φάση της κάμψης

Όπως και η ύφεση έτσι και η άνθηση δεν διαρκεί πολύ. Υπάρχει ένα ανώτατο σημείο άνθησης και έπειτα από το σημείο αυτό αρχίζει η κάμψη. Το γενικό επίπεδο των τιμών κατεβαίνει με συνέπεια να εμφανίζεται μία συνεχής πτώση στα κέρδη των επιχειρήσεων. Επειδή μειώνονται οι πωλήσεις και πέφτουν οι τιμές, αρχίζουν δύσκολες συνθήκες για επενδύσεις και σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις δεν συμφέρει ακόμα και η αντικατάσταση του παλιού εξοπλισμού. Είναι φανερό ότι όταν η κάμψη επεκταθεί γενικά σ' ολόκληρη την

οικονομία, αρχίζει η φάση της ύφεσης και ξαναγυρίζουμε στο σημείο από το οποίο αρχίσαμε.

Η παραπάνω περιγραφή δίνει μία εικόνα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα από τις φάσεις που περιέχει ένας τυπικός οικονομικός κύκλος.

Πρέπει να τονίσουμε όμως εδώ ότι δύο οικονομικοί κύκλοι ποτέ δεν είναι όμοιοι. Σε ορισμένους κύκλους η κάμψη δεν παρουσιάζει μεγάλη διάρκεια και η ύφεση που ακολουθεί έχει ελαφριά μορφή. Σε άλλους κύκλους ανάμεσα στην κάμψη και την ύφεση μεσολαβεί μία μεγάλη περίοδος από οικονομική στασιμότητα. Σε άλλους κύκλους η άνθηση καταλήγει σε έντονο πληθωρισμό.

1.8 Διάρκεια των διακυμάνσεων

Έχει υποστηριχθεί ότι όπως υπάρχουν κύκλοι πολύ μικρής διάρκειας, έτσι ακριβώς υπάρχουν και κύκλοι μεγάλης διάρκειας. Μερικοί οικονομολόγοι (περιλαμβανομένου και του Schumpeter) πιστεύουν στην ύπαρξη κύκλων με περίοδο 40-50 χρόνων. Οι κύκλοι αυτοί ονομάζονται κύκλοι KONDRATIEF (Κοντρατιεφ)³.

Πιο σοβαρή είναι η περίπτωση των κύκλων «Kuznets» διάρκειας 16-20 ετών. Οι κύκλοι αυτοί αποτελούσαν αναμφισβήτητα μια πραγματικότητα στις ΗΠΑ κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, κατά κάποιο όμως τρόπο και στην

³ Από το όνομα N. D. KONDRATIEFF του Σοβιετικού οικονομολόγου που πρώτος τους επισήμανε.

Ευρώπη, αν και είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι ο Ευρωπαϊκός κύκλος δεν συμπίπτει με τον αντίστοιχο των ΗΠΑ.

Οι κύκλοι, όπως απέδειξαν μελέτες των BURNES, ABRAMOVITS, UZNETS στο NBER⁴ θα μπορούσαν να θεωρηθούν σχετιζόμενοι με τη μετανάστευση, τις δημογραφικές εκρήξεις, τη κατασκευή σιδηροδρόμων, την εισαγωγή κεφαλαίων και τον ρυθμό αύξησης της προσφοράς.

Η αμερικάνικη εμπειρία δείχνει ότι η μέση διάρκεια κάθε σημαντικού οικονομικού κύκλου υπήρξε λίγο μεγαλύτερη από οκτώ χρόνια. Έτσι από μελέτη των στατιστικών δεδομένων των ΗΠΑ ο Alvin Hansen απεκάλυψε 17 κύκλους, μεταξύ του 1975 και του 1937, μέσης διάρκειας 8,5 ετών.

⁴ National Bureau of Economic Research

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 Εξήγηση οικονομικών διακυμάνσεων

Οι διαδοχικές άνοδοι και κάθοδοι της οικονομικής δραστηριότητας έχουν απασχολήσει τη σκέψη τόσο των οικονομολόγων όσο και των μη οικονομολόγων από τον πρώτο καιρό που διαπιστώθηκε το φαινόμενο, με αποτέλεσμα την διατύπωση ενός σχετικά μεγάλου αριθμού θεωριών, που αποσκοπούν στην εξήγηση του φαινομένου αυτού. Οι θεωρίες αυτές μπορούν να διακριθούν σε εξωγενείς θεωρίες, οι οποίες βασίζονται στην υπόθεση ότι οι διακυμάνσεις προέρχονται από εξωγενείς παράγοντες, δηλαδή παράγοντες που βρίσκονται έξω από το οικονομικό σύστημα, και σε ενδογενείς θεωρίες, σύμφωνα με τις οποίες τα κύρια αίτια των διακυμάνσεων βρίσκονται μέσα στο οικονομικό σύστημα. Πιο κάτω θα εξετάσουμε τις κυριότερες θεωρίες από αυτές.

2.2 ΕΞΩΓΕΝΕΙΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

2.2.1 Θεωρία των Καινοτομιών

Η κυριότερη εξωγενής θεωρία των οικονομικών διακυμάνσεων είναι η θεωρία των καινοτομιών η οποία διατυπώθηκε από τον οικονομολόγο A.Schumpeter. Σύμφωνα με την θεωρία αυτή οι διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας προέρχονται από τις καινοτομίες που εισάγουν οι επιχειρή-

σεις για να αυξήσουν τα κέρδη τους. Ο Schumpeter έκανε διάκριση μεταξύ των εφευρέσεων νέων προϊόντων και νέων τρόπων παραγωγής και των καινοτομιών οι οποίες αφορούν την εφαρμογή των εφευρέσεων αυτών από τις επιχειρήσεις. Σύμφωνα με την του Schumpeter, ενώ οι εφευρέσεις γίνονται με ομαλό ρυθμό κατά τη διάρκεια του χρόνου, η εμπορική εφαρμογή τους συγκεντρώνεται σε ορισμένα χρονικά διαστήματα και αυτό αποτελεί την βάση των οικονομικών διακυμάνσεων, γιατί η εφαρμογή αυτή των εφευρέσεων δημιουργεί την ανάγκη για μεγάλες αυξήσεις της επένδυσης στην οικονομία.

Σύμφωνα με τις απόψεις του Schumpeter, στις βιομηχανικά αναπτυσσόμενες οικονομίες υπάρχουν ορισμένοι ριψοκίνδυνοι επιχειρηματίες, οι οποίοι εισάγουν τις καινοτομίες, δηλαδή θέτουν πρώτοι σε εφαρμογή τις διάφορες εφευρέσεις. Αν οι καινοτομίες αυτές έχουν επιτυχία, δημιουργούνται ψηλά κέρδη για τους επιχειρηματίες που τις αναλαμβάνουν, αυτό ενθαρρύνει την ανάληψη και άλλων καινοτομιών και δημιουργεί κίνητρα για τη μεγάλη μάζα των επιχειρηματιών, τους οποίους ο Schumpeter ονόμασε μιμητές, να μιμηθούν τις καινοτομίες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μεγάλη αύξηση της επένδυσης και με τον τρόπο αυτό αρχίζει η άνθιση στην οικονομία.

Μετά όμως από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, όταν όλες οι ευκαιρίες για την εκμετάλλευση κερδοφόρων εφευρέσεων έχουν εξαντληθεί, η ανάγκη για νέες επενδύσεις μειώνεται και αρχίζει μια περίοδος ύφεσης και περιορισμού της οικονομικής δραστηριότητας. Κατά την περίοδο αυτή πολλές επιχειρήσεις θα βρουν ότι έχουν επεκτείνει τη δυναμικότητα τους πολύ περισσότερο από ότι χρειάζεται για να ικανοποιήσουν τη ζήτηση. Εξαιτίας της υπερβολικής επεκτάσεως του κλάδου ορισμένες επιχειρήσεις είναι δυνατό να βρεθούν σε αδυναμία να εξοφλήσουν τις υποχρεώσεις που ανέλαβαν κατά τη διάρκεια

της ανόδου της οικονομικής δραστηριότητας και για το λόγο αυτό θα υπάρξουν πολλές πτωχεύσεις στην οικονομία και θα σημειωθεί απότομη μείωση της επένδυσης.

Μετά από μια περίοδο μείωσης της οικονομικής δραστηριότητας και οικονομικής ύφεσης ορισμένοι τολμηροί επιχειρηματίες θα αρχίσουν και πάλι να εισάγουν νέες καινοτομίες και αυτό θα δημιουργήσει αισιοδοξία και θα δώσει ώθηση για νέες επενδύσεις και νέα οικονομική άνθηση. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται μια κατάσταση συνεχών αυξομειώσεων της δραστηριότητας της οικονομίας και των διαφόρων μεγεθών που την αντιπροσωπεύουν.

2.3 ΕΝΔΟΓΕΝΕΙΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

2.3.1 Ψυχολογική θεωρία

Σύμφωνα με την ψυχολογική θεωρία η κύριότερη αιτία των οικονομικών διακυμάνσεων είναι η ψυχολογική αντίδραση των ατόμων σε διάφορα πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά γεγονότα. Αν ορισμένα γεγονότα ή καταστάσεις εμπνεύσουν εμπιστοσύνη και αισιοδοξία στους επιχειρηματίες, η ζήτηση για επένδυση θα αυξηθεί και αυτό θα θέσει τα θεμέλια για αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας. Αν αντίθετα δημιουργηθεί απαισιοδοξία οι επιχειρηματίες θα μειώσουν τις παραγγελίες τους για νέα κεφαλαιουχικά αγαθά και αυτό θα θέσει σε κίνηση τη διαδικασία μείωσης της οικονομικής δραστηριότητας. Κατά τον ίδιο τρόπο, αν υπάρχει αισιοδοξία στους καταναλωτές, οι αγορές τους θα αυξηθούν και αυτό θα αυξήσει τις πωλήσεις των επιχειρήσε-

ων και θα δώσει ώθηση για αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας. Αν αντίθετα οι καταναλωτές βλέπουν το μέλλον με απαισιοδοξία, οι αγορές τους θα μειωθούν και αυτό θα γίνει αιτία να αρχίσει μια συστολή της οικονομικής δραστηριότητας.

Η ψυχολογική κατάσταση των επιχειρηματιών και των καταναλωτών στην οικονομία επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες, όπως π.χ. από την πορεία της οικονομίας, από την εσωτερική πολιτική κατάσταση και τις αναμενόμενες εξελίξεις σε μια χώρα, από την προσδοκία πολέμου ή ειρήνης, από την ανακάλυψη νέων πηγών πρώτων υλών, από την εξαγγελία νέων μέτρων οικονομικής πολιτικής και από άλλους παρόμοιους παράγοντες.

2.3.2 Η θεωρία της υποκατανάλωσης

Σύμφωνα με την θεωρία της υποκατανάλωσης οι οικονομικές υφέσεις προέρχονται από το γεγονός ότι η κατανάλωση στην οικονομία είναι μικρή σε σχέση με το προϊόν που μπορεί να παραχθεί. Αυτό δημιουργεί πλεονάζουσα προσφορά προϊόντων και ωθεί τις επιχειρήσεις να μειώσουν τις παραγγελίες τους. Η μείωση των παραγγελιών των επιχειρήσεων έχει σαν συνέπεια τον περιορισμό της παραγωγής και τη μείωση της απασχόλησης, του εισοδήματος και των άλλων συναφών μεγεθών. Η υποκατανάλωση μπορεί να προέλθει από το γεγονός ότι για έναν οποιοδήποτε λόγο τα άτομα γίνονται υπερβολικά φειδωλά στη χρησιμοποίηση του εισοδήματος τους για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών για κατανάλωση ή από το γεγονός ότι η διανομή του εισοδήματος γίνεται υπερβολικά άνιση, έτσι ώστε ένα σχετικά μεγάλο μέρος του εισοδήματος περιέρχεται σε μια μικρή μερίδα ατόμων και για τον λόγο αυτό μικρό μόνο μέρος από αυτό δαπανάται για κατανάλωση. Επίσης μπορεί να

προέλθει από την υπερβολική αύξηση της παραγωγής σε σχέση με τις υπάρχουσες δυνατότητες για κατανάλωση.

2.3.3 Η θεωρία της υπερεπένδυσης

Σύμφωνα με την θεωρία της υπερεπένδυσης οι διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας προέρχονται από υπερβολική αύξηση των κεφαλαιουχικών αγαθών στην οικονομία. Όταν οι επιχειρήσεις ανακαλύψουν ότι έχουν πραγματοποιήσει υπερβολικές επενδύσεις μειώνουν απότομα το μέγεθος της επένδυσης και αυτό γίνεται αιτία να αρχίσει μία περίοδος περιορισμού της οικονομικής δραστηριότητας. Μετά όμως από μία περίοδο μείωσης ή και παύσης των επενδυτικών ενεργειών στην οικονομία παρατηρείται έλλειψη κεφαλαιουχικών αγαθών και δημιουργείται ανάγκη για αύξηση των επενδύσεων. Αυτό δίνει ώθηση στην οικονομική δραστηριότητα, αυξάνει την αισιοδοξία των επιχειρηματιών και γίνεται αιτία να αρχίσει και πάλι μία νέα περίοδος υπερέκτασης της επένδυσης και οικονομικής ανόδου.

2.3.4 Νομισματική θεωρία

Σύμφωνα με την νομισματική θεωρία οι διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας οφείλονται σε μεταβολές της προσφοράς χρήματος της πίστωσης και του επιτοκίου στην οικονομία. Σύμφωνα με την θεωρία αυτή οι Περίοδοι ευημερίας οφείλονται στην χορήγηση υπερβολικών πιστώσεων, ενώ οι περίοδοι ύφεσης οφείλονται στον περιορισμό των πιστώσεων αυτών. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει μία αλλά διάφορες νομισματικές θεωρίες. Η Κυ-

ριότερη από αυτές είναι του Αυστριακού οικονομολόγου F. A. Von Hayek που εξετάζεται με συντομία πιο κάτω.

Σύμφωνα με τις απόψεις του Hayek αν η προσφορά χρήματος στην οικονομία είναι σταθερή και δεν παίζει ρόλο ο χρηματικός παράγοντας, δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν οικονομικές διακυμάνσεις. Αν π.χ. οι εμπορικές τράπεζες είναι υποχρεωμένες να κρατούν το 100% των καταθέσεων σε μετρητά και δεν μπορούν να αυξήσουν την προσφορά του χρήματος δεν είναι δυνατόν να υπάρξει υπερβολική επένδυση στην οικονομία που αποτελεί την βάση της υπερέπекτάσεως της οικονομικής δραστηριότητας και της απότομης μείωσής της. Αν η προσφορά χρήματος στην οικονομία είναι σταθερή η επένδυση θα πρέπει να χρηματοδοτηθεί από αποταμιεύσεις και για το λόγο αυτό το μέγεθος της επένδυσης θα προσδιορίζεται από το μέγεθος της αποταμίευσης. Αν μειωθεί η κατανάλωση θα αυξηθεί η αποταμίευση και αυτό θα μειώσει το επιτόκιο και θα αυξήσει την επένδυση. Δηλαδή η επένδυση θα αυξομειώνεται κατά τρόπο αντίστροφο προς τις αυξομειώσεις της κατανάλωσης και η συνολική ζήτηση στην οικονομία θα είναι πάντοτε σταθερή. Για το λόγο αυτό δεν θα υπάρχουν διακυμάνσεις στις οικονομικές δραστηριότητες.

Αν όμως οι εμπορικές τράπεζες είναι υποχρεωμένες να κρατούν ένα μέρος μόνο από τις καταθέσεις και μπορούν να δανείζουν το υπόλοιπο, το μέγεθος των πιστώσεων για επένδυση στην οικονομία μπορεί να είναι μεγαλύτερο από το μέγεθος της αποταμίευσης. Στην περίπτωση αυτή η προσπάθεια προσέλκυσης πόρων στον επενδυτικό τομέα θα αυξήσει την ζήτηση, τις τιμές και τα χρηματικά εισοδήματα στην οικονομία. Εφ' όσον οι τράπεζες εξακολουθούν τη χορήγηση πιστώσεων η οικονομική ευημερία θα συνεχιστεί. Όταν όμως εξαντληθεί η δυνατότητα των τραπεζών για χορήγηση επιπλέον πι-

πτώσεων, το επιτόκιο θα αρχίσει να αυξάνεται και η δυνατότητα των επιχειρήσεων να λάβουν πιστώσεις θα μειωθεί και αυτό θα γίνει αιτία να αρχίσει μία μείωση του μεγέθους της επένδυσης στην οικονομία, η οποία θα αποτελέσει τη αρχή για την μείωση της οικονομικής δραστηριότητας.

2.3.5 Η θεωρία του πολλαπλασιαστή-επιταχυντή

Ο πολλαπλασιαστής είναι ένα μέγεθος που δείχνει τη μεταβολή στο εισόδημα της οικονομίας που θα προέλθει από μια μεταβολή (θετική ή αρνητική) στις επενδύσεις.

Ο επιταχυντής είναι ένα μέγεθος που δείχνει τη μεταβολή στις επενδύσεις που θα προκύψει από μια μεταβολή (θετική ή αρνητική) στην κατανάλωση. Έτσι, ο συνδυασμός του πολλαπλασιαστή και του επιταχυντή δικαιολογεί το φαινόμενο των οικονομικών κύκλων. Ας δούμε πώς συμβάλει η θεωρία αυτή στη φάση της ύφεσης: Η μείωση της κατανάλωσης που συνοδεύει τη φάση της ύφεσης, οδηγεί σε πολλαπλάσια μείωση των επενδύσεων από τις επιχειρήσεις εξαιτίας της δράσης του επιταχυντή. Η πολλαπλάσια όμως αυτή μείωση των επενδύσεων συμπαρασύρει σε πολλαπλάσια μείωση του εισοδήματος της οικονομίας εξαιτίας της επίδρασης του πολλαπλασιαστή.

Αρα κατά τη φάση της ύφεσης ο πολλαπλασιαστής και ο επιταχυντής συμβάλλονται ασκώντας πολλαπλάσια αρνητική δράση.

Μετά από την σύντομη αυτή παρουσίαση των κυριότερων ομάδων θεωριών που αποσκοπούν στην εξήγηση των οικονομικών διακυμάνσεων γεννιέται το ερώτημα: ποια από τις θεωρίες αυτές είναι ορθή; Η απάντηση είναι ότι όλες έχουν στοιχεία αλήθειας, αλλά καμία δεν είναι απόλυτα ικανοποιητική για την εξήγηση των οικονομικών διακυμάνσεων, γιατί οι διακυμάνσεις αυτές

οφείλονται όχι σε ένα αλλά σε πολλά αίτια τα οποία αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. η σπουδαιότητα των αιτίων αυτών διαφέρει ανάλογα με την συγκεκριμένη περίπτωση.

2.4 Ο ρόλος του κράτους για την εξομάλυνση των οικονομικών διακυμάνσεων

Όπως αναφέρθηκε στα προηγούμενα, σε περιόδους ύφεσης η οικονομική δραστηριότητα παρουσιάζει κάμψη η οποία έχει ως αποτέλεσμα την μείωση του όγκου της παραγωγής και τη δημιουργία ανεργίας. Αντίθετα, σε περιόδους εντάσεως της οικονομικής δραστηριότητας αυξάνεται η συνολική ζήτηση και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την αύξηση του όγκου της παραγωγής μέχρι του σημείου πλήρους απασχόλησης των παραγωγικών συντελεστών και την εμφάνιση πληθωριστικών πιέσεων.

Λόγω της σοβαρότητας των προβλημάτων που δημιουργούνται τόσο από την ανεργία όσο και από τον πληθωρισμό η κυβέρνηση μιας χώρας πρέπει να επεμβαίνει έγκαιρα και να παίρνει μέτρα για την εξομάλυνση των διακυμάνσεων της οικονομικής δραστηριότητας. Όταν υπάρχει ύφεση και υποαπασχόληση στην οικονομία η κυβέρνηση της χώρας πρέπει να ασκεί επεκτατική δημοσιονομική και νομισματική πολιτική, ώστε να τονωθεί η συνολική ζήτηση και να αυξηθεί η οικονομική δραστηριότητα. Αντίθετα σε περιόδους ευημερίας και πληθωριστικών πιέσεων, η κυβέρνηση της χώρας πρέπει να ασκεί περιοριστική δημοσιονομική και νομισματική πολιτική, ώστε να περιοριστεί η συνολική ζήτηση και να μειωθεί η τάση για αύξηση των τιμών.

Η δυνατότητα των κυβερνήσεων των διαφόρων χωρών να μεταβάλουν τη συνολική ζήτηση ανάλογα με την κατάσταση της οικονομίας τους έχει συντελέσει στην άμβλυση των οικονομικών διακυμάνσεων σε όλα τα μέρη του κόσμου. Η δυνατότητα αυτή συνειδητοποιήθηκε από τις κυβερνήσεις των χωρών αυτών και χρησιμοποιήθηκε μετά την παρουσίαση της θεωρίας του Keynes που έγινε με την δημοσίευση του βιβλίου του «Γενική θεωρία της απασχόλησης του τόκου και του χρήματος το 1936». Μέχρι τότε οι διάφορες χώρες του κόσμου αφήνονταν μοιρολατρικά στις οικονομικές διακυμάνσεις και πολλές φορές τα μέτρα που έπαιρναν από άγνοια οι κυβερνήσεις τους ήταν αντίθετα από εκείνα που έπρεπε να πάρουν. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των ΗΠΑ μετά την οικονομική κρίση του 1930, όταν ο τότε πρόεδρος της χώρας αυτής αντιμετώπισε σοβαρή αντίδραση και κριτική γιατί επιδίωξε να αυξήσει τις δαπάνες του κράτους για να τονώσει τη συνολική ζήτηση και να μετριάσει την οικονομική αθλιότητα που επικρατούσε τότε στη χώρα.

Παρά την δυνατότητα που έχουν σήμερα οι κυβερνήσεις των διαφόρων χωρών να παίρνουν μέτρα για να εξομαλύνουν τις αυξομειώσεις της οικονομικής δραστηριότητας οι οικονομικές διακυμάνσεις δεν έχουν εκλείψει τελείως. Η αδυναμία εξαλείψεως των οικονομικών διακυμάνσεων οφείλεται κυρίως στους περιορισμούς στους οποίους υπόκειται η άσκηση της δημοσιονομικής και νομισματικής αποστολής και στην διάρθρωση των σημερινών οικονομιών η οποία κάνει αδύνατη την εξάλειψη του προβλήματος της ανεργίας χωρίς την δημιουργία υπερβολικά ψηλού ρυθμού πληθωρισμού ή την εξάλειψη του προβλήματος του πληθωρισμού χωρίς την δημιουργία υπερβολικά ψηλού ποσοστού ανεργίας.

2.5 Η πρόβλεψη μελλοντικών διακυμάνσεων της οικονομικής δραστηριότητας

Οι επιχειρηματίες όταν παίρνουν αποφάσεις σχετικά με τις επενδύσεις και την παραγωγή των επιχειρήσεών τους είναι υποχρεωμένοι να μαντέψουν και το τι θα συμβεί στο μέλλον. Αν π.χ. πιστεύουν ότι στο επόμενο έτος θα υπάρξει ύφεση στην οικονομία, είναι ενδεχόμενο να θελήσουν να μειώσουν τα αποθέματα εμπορευμάτων που έχουν σήμερα. Αν αντίθετως, προβλέπουν ότι οι τιμές θα αυξηθούν σημαντικά ύστερα από μερικούς μήνες είναι ενδεχόμενο να επισπεύσουν τις αγορές αγαθών και να αυξήσουν τον κεφαλαιουχικό τους εξοπλισμό. Κατά τον ίδιο τρόπο οι κερδοσκόποι θα ήθελαν να γνωρίζουν το μέλλον, ώστε να μπορούν να αγοράζουν ή να πωλούν κοινές μετοχές πραγματοποιώντας κέρδη. Ακόμη σπουδαιότερο, οι υπεύθυνοι για τη χάραξη πολιτικής στην Ουάσιγκτον θέλουν να ξέρουν ποια θα είναι η εξέλιξη των μεγθών των εθνικών λογαριασμών το επόμενο έτος, ώστε να μπορούν να πάρουν διορθωτικά δημοσιονομικά και νομισματικά μέτρα εφέτος.

Αν και στατιστικοί και οικονομολόγοι δεν είναι σε θέση να κάνουν ακριβείς προβλέψεις μπορούμε να παραθέσουμε μερικές από τις πιο κοινές μεθόδους που χρησιμοποιούν οι καλύτεροι επιστήμονες.

1. Παρακολουθούν τους εθνικούς λογαριασμούς πολύ προσεκτικά: το ακαθάριστο εθνικό προϊόν κάθε τρίμηνο, το προσωπικό εισόδημα κάθε μήνα, τις νέες κατασκευές, τις δαπάνες για κεφαλαιουχικό εξοπλισμό, τη βραχυχρόνια συμπεριφορά των αποθεμάτων, τις εκτιμήσεις σχετικά με την εξέλιξη των δημόσιων δαπανών και των φόρων στο άμεσο μέλλον. Επίσης παρακολουθούν μηνιαία στοιχεία: δείκτες τιμών, μεταβολές στο ρυθμό αύξησης της προσφοράς του χρήματος και εκθέσεις σχετικά με την εξέλιξη της α-

νεργίας. Επιπλέον παρακολουθούν και διάφορες στατιστικές σειρές μόλις καταστούν διαθέσιμες: πωλήσεις μεγάλων καταστημάτων κάθε εβδομάδα, πωλήσεις υποκαταστημάτων μεγάλων καταστημάτων, πωλήσεις επιχειρήσεων που εκτελούν τις παραγγελίες τους μόνο ταχυδρομικά.

2. Στα τελευταία χρόνια, ο επιστήμων που ασχολείται με οικονομικές προβλέψεις έχει τη δυνατότητα να μελετά διάφορες επισκοπήσεις σχετικές με μελλοντικά γεγονότα: ερωτηματολόγια σχετικά με τις επενδυτικές προθέσεις των επιχειρήσεων, τα επίσημα ερωτηματολόγια της SEC-Commerce πάνω στο ίδιο θέμα και επισκοπήσεις που δίνουν ενδείξεις ως προς τις προθέσεις των επιχειρήσεων σε ότι αφορά επενδύσεις σε πραγματικό κεφάλαιο. Επίσης οι διαθέσεις που αναφέρουν οι υπεύθυνοι αγορών έχουν σημασία για τα αποθέματα. Αναφορικά με τους καταναλωτές, τυχαίες δειγματοληπτικές έρευνες από το Group Survey Center του πανεπιστημίου του Michigan παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τις διαθέσεις και τις προθέσεις των καταναλωτών. Σχετικά με τους επιχειρηματίες γενικώς, γίνονται συχνές σφυγμομετρήσεις σε ότι αφορά μελλοντικές και τωρινές τους προθέσεις. Στην Ευρώπη η τεχνική αυτή των σφυγμομετρήσεων των επικεφαλής των επιχειρήσεων έχει επίσης σημειώσει μεγάλη πρόοδο.

3. Μερικοί επιστήμονες, για να ενισχύσουν την προσπάθειά τους να μαντέψουν το μέλλον, εξετάζουν διάφορες χρονολογικές σειρές και διαπιστώνουν κατά πόσο οι περισσότερες από αυτές σημειώνουν άνοδο ή πτώση. Π.χ. εξετάζουν αν ορισμένες αποκαλούμενες «σειρές προπορευόμενων δεικτών», όπως ο μέσος αριθμός ωρών εργασίας εβδομαδιαίως, οι τιμές μετοχών, δείχνουν ότι επίκειται μεταβολή στην οικονομική κατάσταση.

Η πείρα δείχνει ότι οι οικονομικές προβλέψεις αποτελούν απαραίτητο στοιχείο για τη λήψη αποφάσεων από το κράτος και τις επιχειρήσεις. Οι προβλέψεις των οικονομολόγων, αν και δεν είναι αλάνθαστες, είναι κατά μέσο όρο περισσότερο ακριβείς από αυτούς που κάνουν προβλέψεις προεκτείνοντας απλώς στο μέλλον τα σημερινά επίπεδα και τις υπάρχουσες τάσεις. Αν και δεν είναι τέλειες, οι προβλέψεις των οικονομολόγων αποτελούν ότι καλύτερο έχει να δώσει η επιστήμη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΕΡΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

3.1.1 Η συμβολή του Colin Clark

Σύγχρονοι συγγραφείς ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με την ανάπτυξη της οικονομίας κατά τα στάδια της εξέλιξής της.

Αξιόλογη είναι η συμβολή του Colin Clark με το βιβλίο του «The Conditions of Economic Progress» (1948) στην σταδιακή εξέλιξη της οικονομίας.

Ο Colin Clark διακρίνει τις εθνικές οικονομίες με βάση το κατά κεφαλήν εισόδημα και διαιρεί τις οικονομίες αυτές σε οικονομίες ανεπτυγμένων και υποανάπτυκτων περιοχών. Οι πρώτες έχουν φτάσει στο σημείο της τριτογενούς ανάπτυξης των οικονομικών τους δυνάμεων. Για το λόγο αυτό ο Colin Clark⁵ ασχολείται με το επίπεδο εισοδήματος και την χρήση του.

Σε ότι αφορά στις χώρες που κυριαρχεί ο πρωτογενής τομέας παραγωγής, η παραγωγή είναι συνάρτηση του πληθυσμού και μειώνεται όταν ο πληθυσμός αυξάνεται με αναλογία μεγαλύτερη από αυτή. Συγχρόνως στις χώρες αυτές παρατηρείται ότι το εισόδημα καταναλώνεται για την αγορά αγροτικών προϊόντων, αφού στις χώρες που η οικονομία τους βασίζεται στο πρωτογενή τομέα παραγωγής η ροπή προς κατανάλωση στρέφεται στα είδη διατροφής. Η αύξηση όμως του εισοδήματος στις χώρες αυτές, με την ανά-

πτυξη της παραγωγής τους, στρέφει την ζήτηση στα βιομηχανικά προϊόντα. έτσι αναδύεται ο δευτερογενής τομέας.

Στις χώρες που κυριαρχεί ο δευτερογενής τομέας παραγωγής η παραγωγικότητα διατηρείται σε υψηλά επίπεδα για να αυξηθεί το εισόδημα, γεγονός που έχει ως συνέπεια τη ζήτηση υπηρεσιών του τριτογενή τομέα παραγωγής.

Στις πλούσιες χώρες πάντως ουδέποτε τα καταναλισκόμενα του δευτερογενή τομέα δεν είναι δυνατό να υπερβούν το 25% των εισοδημάτων, ο δε τριτογενής τομέας είναι εκείνος του οποίου αναπτύσσεται η αγοραστική ικανότητα. Γιατί η ζήτηση των υπηρεσιών του τριτογενή τομέα τείνει να αυξάνεται, δεδομένου ότι η οικονομική ανάπτυξη επιφέρει και τη δημιουργία πλήθους αναγκών και υπηρεσιών. Μια όμως τέτοια εξέλιξη στην οικονομία σημαίνει και αισιόδοξη επέκταση αυτής.

Ο Clark με τις διαπιστώσεις αυτές διερευνά την οικονομική πρόοδο, η οποία πραγματοποιείται σε τρία στάδια

Το πρώτο στάδιο αφορά στην ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα, ο οποίος αναπτυσσόμενος τελικά φθίνει, για να έχουμε *το δεύτερο στάδιο*, της ανάπτυξης του δευτερογενή τομέα, ο οποίος δέχεται εργατικό δυναμικό από το πρωτογενή τομέα. Κατά το στάδιο αυτό αυξάνεται η παραγωγικότητα και το κατά κεφαλή εισόδημα, με την πάροδο όμως του χρόνου και την ανάπτυξη του τομέα αυτού παρατηρείται ανεπάρκεια ζήτησης των αγαθών που παράγονται στο στάδιο αυτό. Το *τρίτο στάδιο* αρχίζει ακριβώς με την κάμψη του δεύτερου σταδίου και παρουσιάζει λιμνάζουσα κατάσταση της οικονομίας, μο-

⁵ C. Clark : Conditions of Economic Progress

λονότι αυτή έχει ανέλθει στο ανώτατο σημείο προόδου της. Έτσι ο Clark καθίσταται οπαδός των απαισιόδοξων θεωρήσεων της οικονομικής ωριμότητας (maturity), και αυτό το τονίζει με τη θέση την οποία λαμβάνει έναντι των τεχνικών προόδων, θεωρώντας ότι αυτές, σε τελική ανάλυση, υποβιβάζουν τη χρήση των νέων επενδύσεων ώστε να έχουμε capital saving αντί capital using⁶.

Έτσι η αποταμίευση αυξάνεται ενώ η επένδυση ελαττώνεται και ακριβώς η φάση αυτή παρουσιάζεται κατά το τρίτο στάδιο της οικονομικής ανάπτυξης.

Με τις θεωρήσεις του αυτές ο Clark υποδεικνύει να γίνουν ορισμένες παρεμβάσεις, αφ' ενός μεν για να ενισχυθεί η εγχώρια αγορά έναντι του ξένου ανταγωνισμού, αφ' ετέρου για να γίνει εξαγωγή κεφαλαίων, και γι' αυτό προτείνει την δημιουργία διεθνούς πιστωτικού οργανισμού, για να διευκολυνθεί η κίνηση των κεφαλαίων από τις πλουσιότερες χώρες προς τις υποανάπτυκτες. Η άποψη αυτή του Clark δεν είναι νέα. Προϋπήρξαν έρευνες σχετικά επί της επέκτασης της χρηματοδοτικής πολιτικής. Έχει όμως σημασία η πρόταση του Clark, γιατί μέσω αυτής αποδεικνύεται η ανάγκη τόνωσης των επενδύσεων αυτών.

Η θεωρία του Clark παρ' όλα αυτά παρουσιάζει αδυναμίες. Πάσχει εξ' αιτίας των a priori ιδεών του. Υπήρξαν χώρες οι οποίες πέρασαν παράλληλα και τα δύο πρώτα στάδια παραγωγής ή ακόμη και τα δύο τελευταία. Επίσης δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που παρατηρείται υποανάπτυκτες χώρες στις οποίες κυριαρχεί ο τριτογενής τομέας παραγωγής. Πολλές φορές ακόμη Πα-

⁶ E. James : Histoire de la pensee economique.

ρατηρήθηκε ελάττωση του πληθυσμού με ταυτόχρονη στασιμότητα της παραγωγής, προκειμένου Δε για το τριτογενή τομέα είναι λανθασμένη η θέση σύμφωνα με την οποία το υψηλότερο εισόδημα του τομέα αυτού συμπίπτει με την παραγωγικότητά του. Και αυτό γιατί το πραγματοποιούμενο υψηλό εισόδημα οφείλεται είτε στις παραχωρήσεις από τα εισοδήματα κυρίως του δευτερογενή τομέα, είτε σε θεσμικούς λόγους που αφορούν τις αμοιβές, είτε σε ορισμένες μονοπωλιακές αλλά οπωσδήποτε παρασιτικές καταστάσεις.

3.1.2 Η συμβολή του Simon Kuznets

Ένας άλλος εργάτης της θεωρίας σχετικά με την οικονομική ανάπτυξη, ο Simon Kuznets, προσπάθησε να συγκρίνει την υπάρχουσα κατάσταση των υποανάπτυκτων χωρών με εκείνη των ανεπτυγμένων χωρών κατά τα πρώτα βήματα της ανάπτυξής τους έτσι ώστε να ανακαλύψει τους λόγους που επιτεύχθηκε η ανάπτυξη των δεύτερων.

Σκοπός του Kuznets είναι να δείξει τον δρόμο προς την ανάπτυξη των υποανάπτυκτων χωρών και τις οικονομικές και τεχνικές δυνατότητες που έχουν οι χώρες αυτές για να αναπτυχθούν. Η έρευνα αυτή αφορά και στις ήδη ανεπτυγμένες χώρες, για τις οποίες μελετούνται οι δυνατότητες που υπάρχουν για την περαιτέρω ανάπτυξη τους.

Αιτία της καθυστέρησης της ανάπτυξης των οικονομιών των υποανάπτυκτων χωρών κατά τον Kuznets δεν είναι οι διάφοροι παράγοντες της οικονομίας και της τεχνικής αλλά οι κοινωνικοί θεσμοί. Η καθυστερημένη όψη μιας χώρας, εξαιτίας του κοινωνικού - θεσμικού περιβάλλοντός της, αποτελεί και το βασικό εμπόδιο προς την οικονομική της ανάπτυξη. Ενδεικτικό της καθυστερημένης κατάστασης της υποανάπτυκτης χώρας είναι κατά τον Kuznets, το

χαμηλό επίπεδο ζωής του πληθυσμού της, ενώ της ανεπτυγμένης χώρας είναι το υψηλό κατά κεφαλή εισόδημα. Έτσι ενώ ο Kuznets στηρίζει τους λόγους υπανάπτυξης μιας χώρας σε πνευματικούς παράγοντες, ισχυρίζεται ότι αυτή γίνεται φανερή με την ύπαρξη χαμηλού εισοδήματος.

Ταυτόχρονα ο Kuznets προβαίνει στον διαχωρισμό μεταξύ των ανεπτυγμένων χωρών σε σκαπανείς χώρες (pioneering countries) και σε παλιές ανεπτυγμένες χώρες (old developed countries). Στις πρώτες χώρες ανήκουν οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Αυστραλία ενώ στις δεύτερες η Αγγλία, η Γερμανία, η Γαλλία κ.α.

Από την μελέτη των σταδίων της οικονομικής εξέλιξης ο Simon Kuznets συμπεραίνει ότι οι ανεπτυγμένες χώρες έχουν ήδη διανύσει διάστημα χρόνου πνευματικής ανόδου πριν εισέλθουν στην οικονομική τους ανάπτυξη (13^{ος} - 19^{ος} αιώνας) και δεν υπάρχει ανισομετρία ανάπτυξης σε σχέση με τις σύγχρονα ανεπτυγμένες χώρες. Μία σειρά επίσης παραγόντων ευνόησε την πρόοδο των ανεπτυγμένων χωρών οι οποίοι δεν συναντώνται στις σημερινές υποανάπτυκτες και υπό ανάπτυξη χώρες.

Χαρακτηριστικό των υποανάπτυκτων χωρών είναι η ισχύουσα καθυστέρηση της βιομηχανίας και η αγροτική τους μορφολογία, που παρομοιάζεται με αυτή της Αγγλίας κατά τον 17^ο αιώνα και της Γαλλία και της Γερμανία στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Συγκρίνοντας την συμμετοχή της εργασίας στις αγροτικές απασχολήσεις σε ότι αφορά στις υποανάπτυκτες χώρες παρατηρείται ότι αυτές είναι 60% και περισσότερο ενώ για τις ανεπτυγμένες χώρες είναι 20% και λιγότερο. Γενικά παρατηρείται ότι το εισόδημα τόσο των ανεπτυγμένων όσο και των υποανάπτυκτων χωρών αυξάνεται, ενώ ο πληθυσμός στις ανεπτυγμένες χώρες στις οποίες παρατηρείται κάμψη των επενδύσεων μειώθη-

κε. Προκειμένου για το εισόδημα, το ποσοστό αύξησής του κατά κεφαλή είναι κατώτερο στις υποανάπτυκτες χώρες απ' ότι στις ανεπτυγμένες. Ο Kuznets παρατηρεί ότι πριν το στάδιο της βιομηχανικής τους ανάπτυξης οι ανεπτυγμένες χώρες είχαν πολύ λιγότερο πληθυσμό απ' όσο σήμερα οι υποανάπτυκτες χώρες ενώ δεν υπήρχαν στο παρελθόν διέξοδοι προς τις αραιοκατοικημένες πληθυσμιακά χώρες, οι οποίες δέχονταν μετανάστες.

Το πληθυσμιακό στοιχείο ήδη ο Kuznets εξέτασε σε προηγούμενη εργασία του το οποίο και διέπει τα τρία βασικά προβλήματα που τον απασχολούν και είναι τα εξής: α) *Το ποσοστό του σχηματισμού κεφαλαίου επί του εθνικού προϊόντος*, β) *Το ποσοστό της σχέσης κεφαλαίου προς παραγωγικό αποτέλεσμα*, γ) *Το ποσοστό της αύξησης του παραγωγικού αποτελέσματος*. Η διερεύνηση των μεταβλητών αυτών φέρνει τον Kuznets στην αποταμίευση από την οποία εξαρτάται η επένδυση. Σε σύγκριση μεταξύ των ανεπτυγμένων σήμερα χωρών (στα πρώτα στάδια της ανάπτυξής τους) και των υποανάπτυκτων είναι φανερό ότι οι επενδύσεις των ανεπτυγμένων χωρών είναι σαφώς μεγαλύτερες (στα πρώτα στάδια της ανάπτυξής τους) από αυτές των υποανάπτυκτων σήμερα ακόμα και στις περιπτώσεις εκείνων των χωρών που παρουσίασαν μείωση του πληθυσμού τους.

3.1.3 Η συμβολή του W.W.Roston

Ένας άλλος οικονομολόγος ο W. W. Roston, εξέτασε καθολικά την πορεία της οικονομίας από ευρύτερη σκοπιά.

Ο Roston στο έργο του «The Process of Economic Growth» (1952) αντικρούει την κλασική στατική θεώρηση της οικονομίας ή οποία αδυνατεί να διανοίξει περιθώρια διαδικασίας της οικονομικής ανάπτυξης, καθώς επίσης

και τους σύγχρονους οικονομολόγους, οι οποίοι ελκυσμένοι από την κενσιανή ανάλυση του εισοδήματος εισάγουν στα πρότυπά τους δυναμικές μεταβλητές όπως ο πληθυσμός, η τεχνολογία, η επιχειρηματική πρωτοβουλία κλπ. Γιατί κατά τον Roston, οι σύγχρονοι οικονομολόγοι υστερούν στο να περιλάβουν το όλο πλέγμα των φαινομένων της οικονομικής ανάπτυξης στις θεωρίες τους, όπως αυτό θα συνέβαινε με έναν ιστορικό της οικονομίας, ο οποίος θα προσπαθούσε να βρει μέθοδο στηριζόμενος σε μακροπρόθεσμους παράγοντες της οικονομικής ανάλυσης, καθώς επίσης και στο κοινωνικό και πολιτικό Περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσεται μία οικονομία. Σύμφωνα με τις Πεποιθήσεις του αυτές ο Roston διακρίνει έξι ομάδες μεταβλητών τις οποίες καλεί προδιαθέσεις και είναι οι εξής: α) Η πρόοδος των Φυσικών και Κοινωνικών Επιστημών, β) Η εφαρμογή επιστημονικών επιτευγμάτων στην οικονομία, γ) Η δυνατότητα εφαρμογής νεωτεριστικών μεθόδων στην παραγωγή, δ) Η υλική πρόοδος, ε) Η ροπή προς την κατανάλωση, στ) Η προδιάθεση απόκτησης απογόνων. Από τις προδιαθέσεις αυτές εξαρτάται η εξέλιξη της οικονομίας και βάση αυτών ο οικονομολόγος έχει ένα πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει να κινηθεί για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της οικονομικής ανάπτυξης.

Ο Roston υποστηρίζει ότι η οικονομική διαδικασία δεν είναι μόνο συνάρτηση διαφόρων οικονομικών μεγεθών και κινήτρων, αλλά και κοινωνικών αιτιών και ειδικότερα εξαρτάται από κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς, ιδέες και αξίες οι οποίες επηρεάζουν την οικονομία και διαμέσου αυτής προσδιορίζουν και την οικονομική ανάπτυξη. Βέβαια οι πολιτικοκοινωνικοί αυτοί Παράγοντες επηρεάζουν την οικονομία σε συνδυασμό με τις προβλέψεις. Στο σημείο αυτό υπεισέρχεται ο παράγοντας της οικονομικής ανάλυσης και ο προσδιορισμός των πιθανών μεταβολών τόσο του εργατικού δυναμικού όσο

και του κεφαλαίου. Οι μεταβολές όμως αυτές δεν είναι ανεξάρτητες των μη οικονομικών κινήτρων. Τουλάχιστον η οικονομική Ιστορία διδάσκει ότι οι ενέργειες οι οποίες συντελούν στην οικονομική πρόοδο δεν έχουν αναγκαστικά οικονομικά κίνητρα.

◉ Αναλύοντας την οικονομική ανάπτυξη ο Roston την ορίζει σαν τη σχέση μεταξύ των ποσοστών αύξησης του κεφαλαίου και της εργατικής δύναμης αφ' ενός και του πληθυσμού αφ' ετέρου, καθώς είναι το παραγωγικό αποτέλεσμα αυτό που αυξάνει και όχι η κατανάλωση. Και προκειμένου να μελετηθεί η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να ληφθούν υπ' όψη το μέγεθος και η ειδίκευση του συντελεστή εργασίας, η παραγωγικότητα των δαπανών επενδύσεως καθώς επίσης και η υφή των διαφόρων νεωτεριστικών εφαρμογών και η έκτασή τους στην οικονομία. Ο Roston πρωτοτυπώντας απορρίπτει την επιτάχυνση σαν μέσο ανάλυσης, διότι εκείνο που ενδιαφέρει είναι η εισαγωγή των νεωτεριστικών εφαρμογών (innovations), οι οποίες επηρεάζουν έμμεσα τον πολλαπλασιαστή και άμεσα την επιτάχυνση. Στη συνέχεια ο Roston ασχολείται με τη διαδικασία της εξέλιξης των σταδίων της οικονομίας και διακρίνει πέντε στάδια εξέλιξης της:

◉ Το πρώτο είναι το στάδιο της *πατροπαράδοτης κοινωνίας* (traditional society), όπου τα όρια της τεχνολογικής προόδου και της επιστημονικής και κοινωνικής διάρθρωσης είναι περιορισμένα. Κατά το στάδιο αυτό το μέγεθος του πληθυσμού αυξομειώνεται εξαιτίας πολέμων και επιδημιών. Από τους κλάδους της παραγωγής τον πρώτο λόγο έχει η γεωργία στη οποία διατίθενται τα περισσότερα των διαθέσιμων κεφαλαίων. Το κατά κεφαλή παραγόμενο προϊόν δεν αυξάνει έστω και κατά ελάχιστο ποσοστό, ενώ οι φορείς δεν διέπονται από το κίνητρο της ανάπτυξης και της υλικής ευημε-

ρίας αλλά παραμένουν υποταγμένοι στις υπάρχουσες συνθήκες παραγωγής του υλικού πλούτου και της ελάχιστα ανεπτυγμένης και εφαρμοζόμενης τεχνολογίας. Το στάδιο αυτό συμπίπτει με τη δυναστεία της Κίνας, τους πολιτισμούς της Μέσης Ανατολής, της Μεσογείου και την Μεσαιωνική Ευρώπη.

- Το δεύτερο στάδιο είναι αυτό της *μεταβατικής μορφής προς απογείωση της οικονομίας* και διεύρυνσης των ορίων της. Κατά το στάδιο αυτό η βιομηχανία αποκτά ενδιαφέρον εξ ίσου με την γεωργία και δίνεται σημασία στους νέους τρόπους παραγωγής. Η ανάνηψη αυτή της οικονομίας προέρχεται από την επίδραση των αναπτυγμένων κοινωνιών, που ξυπνούν την Πατροπαράδοτη οικονομία και τους φορείς αυτής και πείθουν ότι η πρόοδος της οικονομικής τους ζωής είναι δυνατή. Κατά το στάδιο αυτό εμφανίζονται προσωπικότητες οι οποίες κινούν το λαό προς το ιστορικό του πεπρωμένο, αναδύονται σποραδικά βιομηχανικές επιχειρήσεις, εμφανίζονται νέοι τύποι επιχειρηματιών που προβαίνουν σε αποταμιεύσεις και ρισκοκινδυνεύουν για την επίτευξη κερδών. Ανέρχεται η πνευματική στάθμη του πληθυσμού, διευρύνονται τα περιθώρια πίστεως κλπ. Το στάδιο αυτό συμπίπτει με την κατάσταση της Δυτικής Ευρώπης κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα.
- Το τρίτο στάδιο αφορά στην *απογείωση της οικονομίας (take off)* όπου και υπερνικούνται οι αντιστάσεις κατά των προϋποθέσεων ανάπτυξής της. Κατά το στάδιο αυτό το ποσοστό των επενδύσεων και αποταμιεύσεων ανέρχεται από το 5%, που ήταν στο προηγούμενο στάδιο στο 10% του εθνικού εισοδήματος. Παρατηρείται ανάπτυξη της τεχνικής και πρόοδος των βασικότερων βιομηχανικών κλάδων και πραγματοποιούνται πολλαπλασιαστικά φαινόμενα επί της Οικονομίας. Στο στάδιο αυτό η γεωργία δέχεται την ευ-

εργετική επίδραση των τεχνολογικών προόδων, εμπορικοποιείται και ενισχύει την βιομηχανική ανάπτυξη. Μεγάλο μέρος των πραγματοποιούμενων επενδύσεων γίνεται και από την εισροή ξένων κεφαλαίων. Η κατανομή των επενδύσεων επηρεάζεται από το πολιτικό, κοινωνικό και το θεσμικό περιβάλλον, ενώ με την κατάλληλη διοχέτευσή τους, βάση ορισμένων κριτηρίων προτεραιότητας, επιταχύνεται ακόμη περισσότερο η ανάκαμψη της οικονομίας. Σε αυτό συντελούν η επιχειρηματική πρωτοβουλία, η διεύρυνση των περιθωρίων της αγοράς και η ευρύτερη προσφορά εργατικών χεριών και υπηρεσιών. Παραδείγματα διαφόρων χωρών είναι η Μ. Βρετανία (1783 - 1802), Γαλλία (1830 - 1860), ΗΠΑ (1843 - 1860), Γερμανία (1850 - 1873) κλπ.

- Τέταρτο στάδιο είναι αυτό *της πορείας προς την ωριμότητα* (*drive to maturity*), κατά το οποίο επεκτείνεται και η τεχνολογική κατάκτηση και η οικονομία δραστηριοποιείται, ώστε 10 - 20% του εθνικού εισοδήματος να επενδύεται και το κατά κεφαλή εισόδημα αυξάνεται συνεχώς παρά την αύξηση του πληθυσμού. Η οικονομία γίνεται ανταγωνιστική στην διεθνή αγορά, έστω και αν εισάγει τις πρώτες ύλες, εφαρμόζονται νεωτεριστικές μέθοδοι παραγωγής, αναπτύσσεται η βιομηχανία στο σύνολό της και η τεχνολογική πρόοδος και επιχειρηματική πρωτοβουλία παράγουν όχι οτιδήποτε αλλά ότι επιλέγεται να παραχθεί. Το στάδιο αυτό συμπίπτει με την απογείωση της οικονομίας της Γερμανίας (1910), της Μ. Βρετανίας (1850), των ΗΠΑ (1900), της Ρωσίας (1950), του Καναδά (1930) και της Ιαπωνίας (1940).
- Το πέμπτο στάδιο είναι *της υψηλής μαζικής κατανάλωσης* (*age of high mass consumption*). Κατά το στάδιο αυτό παρατηρείται ποια πυρετός επενδύσεων και τεχνολογικών εφαρμογών, ενώ οι δημόσιες επενδύσεις έ-

χουν και χαριστικά και εξισωτικά κίνητρα χάρη στο κράτος ευημερίας. Η αύξηση της παραγωγής και η ελάττωση του κόστους επιτρέπει την ευρύτερη κατανάλωση και την κατά μαζικό τρόπο απορρόφηση των καταναλωτικών αγαθών ενώ οι παρεχόμενες υπηρεσίες γίνονται περισσότερες και πολυπλοκότερες. Στο στάδιο αυτό βρίσκονται σήμερα οι ΗΠΑ, η Ιαπωνία και η Δυτική Ευρώπη.

Η αύξηση όμως αυτή των οικονομικών δυνάμεων και του πλούτου συντελεί στο εγωισμό ή την πνευματική επικράτηση των υπερανεπτυγμένων οικονομιών. Η επικράτηση αυτή όμως σημαίνει και τον φόβο της έκρηξης ενός πιθανού πολέμου ή την απορρόφηση διαθέσιμων κεφαλαίων σε πολεμικές βιομηχανίες εξ αιτίας του ψυχρού πολέμου μεταξύ των υπερανεπτυγμένων οικονομιών.

Ενδεχομένως οι οικονομίες αυτές να υποπέσουν σε μακρύ στάδιο στασιμότητας λόγω αύξησης του πληθυσμιακού τους δυναμικού. Επίσης πιθανόν ο άνθρωπος να αποζητήσει την ψυχαγωγία του σε ευγενείς απασχολήσεις του παρελθόντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4.1 Εθνικό εισόδημα-Εθνικό προϊόν : Ύψος και διάθρωση

Μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου όλες οι χώρες που είχαν πάρει μέρος σε αυτόν άρχισαν προσπάθειες για την ανόρθωση των οικονομιών οι οποίες είχαν υποστεί σοβαρές καταστροφές από τον πόλεμο. Το προπολεμικό εθνικό εισόδημα⁷ της χώρας μας υπήρξε από τα χαμηλότερα της Ευρώπης. Ενώ λοιπόν στα τέλη της δεκαετίας του 1940 η ελληνική οικονομία εμφάνιζε σε μεγάλο βαθμό τα χαρακτηριστικά μιας υπανάπτυκτης χώρας (παραδοσιακός τομέας με καθυστερημένες δομές, αρχαϊκές μεθόδους παραγωγής και διάθεσης προϊόντων, δευτερογενείς τομέας αποτελούμενος από βιοτεχνίες ισχνού δυναμισμού και υπηρεσίες σε πρωτόγονο επίπεδο) από τον πίνακα Α1 προέκυψε ότι μεταξύ 1950 και 1990 το ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 559% σε σταθερές τιμές 1970, ή με μέσο ρυθμό μεταβολής 4,83%.

⁷ Το ακαθάριστο εθνικό εισόδημα ισούται με το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν αν το τελευταίο προσαυξηθεί με το εισόδημα που αποκτούν οι μόνιμοι κάτοικοι της χώρας στο εξωτερικό και ελαττωθεί με το εισόδημα που αποκτούν οι αλλοδαποί εντός της χώρας.

Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν είναι η συνολική αξία των τελικών προϊόντων που παρήχθησαν εντός μιας χώρας σε συγκεκριμένη περίοδο.

Πίνακας Α1

| σε εκατομμύρια δρχ. | σε τιμές 1938 | | |
|-------------------------------|----------------|---------------|----------------|
| Τομείς | 1938 | 1944 | 1952 |
| 1. Γεωργία | 1.089 | 871 | 1.644 |
| 2. Εγγειοβελτιωτικά | 5.359 | 4555 | 6.554 |
| 3. Αλιεία | 282 | 73 | 465 |
| 4. Μεταλλεία | 2.721 | 794 | 2.409 |
| 5. Ενέργεια | 4.383 | 3733 | 5.684 |
| 6. Βιομηχανία | 12.885 | 8548 | 13.973 |
| 7. Ναυτιλία | 17.252 | 5182 | 7.562 |
| 8. Σιδηρόδρομοι | 7.544 | 3085 | 5.767 |
| 9. Λοιπές Μεταφορές | 8.584 | 3913 | 7.740 |
| 10. Οίκισμός | 156.000 | 121000 | 125.177 |
| 11. Εκπαιδ. - Υγεία - Πρόνοια | 5.798 | 4716 | 5.564 |
| ΣΥΝΟΛΟ | 221.897 | 156470 | 182.539 |

Πηγή : Ν.Μομφεράτος (1954). Για πλησιέστερη προσέγγιση : Θ. Παπαηλίας (1992).

Οι εξελίξεις δεν ήταν ομοιόμορφες. Στο διάστημα 1950-60 το προϊόν του πρωτογενούς τομέα αυξήθηκε κατά 3,7% έναντι 4,7% των ετών 1960-1970. Στην επόμενη δεκαετία ο ρυθμός επιβραδύνθηκε, ενώ κατά το 1990 το αγροτικό εισόδημα διαμορφώθηκε σε χαμηλότερα του 1980 επίπεδα. Γενικά το αγροτικό προϊόν το 1950 συμμετείχε κατά 28% περίπου στη διαμόρφωση του ΑΕΠ ενώ μετά από 40 έτη κάτω από 12%.

Οι εξελίξεις στη βιομηχανία κατά τα τελευταία έτη χαρακτηρίζονται ως δυσοίωνες. Ενώ μεταξύ 1960-70 ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του προϊόντος του δευτερογενούς τομέα κυμάνθηκε στο 9,3% τα τελευταία έτη η ανά-

πτυση του τομέα δείχνει εμφανή σημάδια στασιμότητας με αποτέλεσμα το μερίδιο συμμετοχής του από 20% το 1950 να ανέλθει στο 31,4% το 1970 αλλά να παραμείνει στο 32,4% και 30,2% το 1980 και 1990 αντίστοιχα.

Αντίθετη πορεία παρουσίασε το ποσοστό συμμετοχής του τριτογενούς τομέα. Ύστερα από μια κάμψη της δεκαετίας 1950 και 1960 στα τελευταία έτη εμφάνισε αυξητικές τάσεις.

Οι εξελίξεις στο ακαθάριστο εθνικό εισόδημα είναι δυσμενέστερες από αυτές του ΑΕΠ, αν πάρουμε υπόψη ότι μετά το 1985 το καθαρό εισόδημα να είναι χαμηλότερο από το ΑΕΠ. Σύμφωνα με προσωρινά στοιχεία το ΑΕΠ κατά το 1995 αυξήθηκε κατά 7,3% έναντι του 1990.

4.2 Η εξέλιξη της ακαθάριστης δαπάνης της οικονομίας

Η ακαθάριστη δαπάνη (η τελική ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες) αποτελεί την άλλη όψη του εθνικού εισοδήματος⁸

⁸ Ακαθάριστη δαπάνη οικονομίας είναι το σύνολο των δαπανών του πληθυσμού της χώρας, σε μια συγκεκριμένη περίοδο για την απόκτηση τελικών αγαθών και υπηρεσιών από το εσωτερικό και εξωτερικό για τρέχουσα μελλοντική χρήση.

Η ακαθάριστη εθνική δαπάνη ισούται με το ακαθάριστο εθνικό προϊόν σε αγοραίες τιμές το οποίο είναι ίσο με το ακαθάριστο εθνικό εισόδημα σε αγοραίες τιμές. Το ακαθάριστο εθνικό εισόδημα σε αγοραίες τιμές διαφέρει του αντιστοιχούν σε τιμές συντελεστών παραγωγής κατά το ποσό των εμμέσων φόρων μείον των επιδοτήσεων.

Ο πίνακας (Α2) παρουσιάζει τις εξελίξεις στο ύψος της δαπάνης και στη διάρθρωσή της, ανά δεκαετία μεταξύ των ετών 1950 και 1995 σε σταθερές τιμές 1970. Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι:

1. Στο τέλος της τεσσαρακονταετίας (1950-90) η δαπάνη είχε αυξηθεί με μέσο ετήσιο ρυθμό 4,9%.
2. Η συνολική κατανάλωση είχε ανέλθει με μέσο ετήσιο ρυθμό 4,6% στο ίδιο διάστημα. Στο τέλος της πρώτης εικοσαετίας η ποσοστιαία συμμετοχή της έπεσε στο 75,5%(από 90,6% στην αρχή της). Στα επόμενα είκοσι χρόνια κυμάνθηκε γύρω στο 80%. Στη διάρκεια της περιόδου 1950-90 η αλλαγή στη διάρθρωση της κατανάλωσης υπήρξε ουσιώδης. Το 1950 η δημόσια αποτελούσε το 15% της συνολικής ενώ το 1990 ξεπέρασε το 18%(αντίθετες τάσεις εμφάνισε η ιδιωτική κατανάλωση). Αυτό είχε συνέπεια την επέκταση του δημοσίου ιδιαίτερα μετά το 1975.
3. Το μερίδιο των ακαθάριστων επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου στην κατά την πρώτη εικοσαετία μεγεθύνθηκε σταθερά, ενώ στην συνέχεια συρρικνώθηκε (από 180% το 1950 άγγιξε το 22% το 1970 πέφτοντας στο 15% το 1990). Η σύνθεση των επενδύσεων διαφοροποιήθηκε αρκετά. Οι δημόσιες από 40,4% το 1950 έπεσαν στο 24% περίπου το 1980 και 1990.
4. Είναι αδύνατον να επιτευχθεί ανάκαμψη της οικονομίας από την ύφεση στην οποία έχει εμπλακεί μετά το 1979 (πετρελαϊκή κρίση) και ακολούθως ταχύρυθμη οικονομική ανάπτυξη αν δεν μεταβληθούν οι σχέσεις μεταξύ επένδυσης και κατανάλωσης: αφού προσδιοριστικός παράγοντας είναι το ύψος των επενδύσεων. Αυτό μπορεί να συμβεί με μεταφορά πόρων από την κατανάλωση του δημοσίου στην επένδυση και με την μεγέθυνση των ιδιωτικών επενδύσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α2

Ακαθάριστη δαπάνη της οικονομίας (1950, 60, 70, 80, 90, 95) σε σταθερές τιμές του 1970

| Ετη | | | | | | | | | | | | |
|---|--------|-------|---------|-------|---------|-------|---------|-------|---------|-------|---------|-------|
| | εκατ. | % | εκατ. | % | εκατ. | % | εκατ. | % | εκατ. | % | εκατ. | % |
| Δαπάνη | δρχ. | | δρχ. | | δρχ. | | δρχ. | | δρχ. | | δρχ. | |
| 1. Κατανάλωση | 82.077 | 90,6 | 123.313 | 81,3 | 244.555 | 75,5 | 388.281 | 80,5 | 495.142 | 80,7 | 529.738 | 85,0 |
| α. Ιδιωτική | 69.736 | | 102.811 | | 206.813 | | 319.341 | | 403.194 | | 433.723 | |
| β. Δημόσια | 12.341 | | 20.502 | | 37.742 | | 68.940 | | 91.948 | | 96.015 | |
| 2. Ακαθάριστες επενδύσεις | 16.262 | 18,0 | 29.121 | 19,2 | 70.663 | 21,8 | 92.705 | 19,2 | 96.139 | 15,7 | 98.470 | 15,2 |
| α. Ιδιωτικών επιχειρήσεων | 9.699 | | 19.264 | | 50.737 | | 70.465 | | 73.412 | | 67.324 | |
| β. Δημοσίου | 6.563 | | 9.857 | | 19.926 | | 22.240 | | 22.727 | | 31.146 | |
| 3. Αυξομ. Αποθεμάτων & στατιστικές διαφορές | -7.771 | -8,6 | -814 | -0,5 | 8.707 | 2,7 | 1.334 | 0,3 | 22.290 | 3,6 | 17.817 | 2,8 |
| 4. Ακαθάριστη δαπάνη | 56.890 | 100,0 | 151.620 | 100,0 | 323.925 | 100,0 | 482.230 | 100,0 | 613.571 | 100,0 | 646.025 | 100,0 |

Πηγή : ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί

4.3 Ιδιωτική κατανάλωση

Η διαμόρφωση του ύψους της ιδιωτικής κατανάλωσης (εγχώριας-εθνικής⁹) μεταξύ των ετών 1950-95 ανά πενταετία φαίνεται από τον πίνακα (Α3).

Μεταξύ 1950 και 1990 η εγχώρια ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 4,53% έναντι 4,47% της εθνικής ιδιωτικής κατανάλωσης.

Αν εξετάσουμε την διάρθρωση της εγχώριας κατανάλωσης προκύπτει ότι :

α. Το 1950 η κατηγορία τρόφιμα, ποτά και καπνός απορρόφησε το 54,1% της κατανάλωσης έναντι 35% το 1990

β. Η αύξηση των δαπανών για ένδυση και υπόδηση δεν ήταν ομοιόμορφη στη διάρκεια της τεσσαρακονταετίας. Μέχρι το 1980 η τάση ήταν ανοδική στην τελευταία όμως δεκαετία παρατηρήθηκε κάμψη. Το 1950 αποτελούσαν το 8,4% της συνολικής έναντι 10,4% το 1980 και 6,8% το 1990

γ. Η συμμετοχή του κονδυλίου «μεταφορές -επικοινωνίες» στην κατανάλωση υπερτετραπλασιάστηκε (4,1 το 1950 και 16,7% το 1990)

δ. Αντίθετα συρρίκνωση εμφάνισαν οι κατηγορίες «δαπάνες υγείας»(4,1%το 1950,3,1% το 1990)και «ανάψυχή-εκπαίδευση»(7% στην αρχή και 5,5% στο τέλος της περιόδου).

⁹ Ιδιωτική κατανάλωση είναι το σύνολο των τρεχουσών δαπανών των ιδιωτών για αγορά αγαθών και υπηρεσιών σε μια ορισμένη χρονική περίοδο. Ως εγχώρια ιδιωτική κατανάλωση θεωρείται το σύνολο των δαπανών των μόνιμων κατοίκων και μη σε ορισμένο διάστημα και εντός της επικράτειας της χώρας. Η εθνική ιδιωτική κατανάλωση είναι το σύνολο των δαπανών των μόνιμων κατοίκων μιας χώρας είτε πραγματοποιήθηκαν εντός της χώρας είτε στην αλλοδαπή εντός ορισμένου χρονικού διαστήματος.

Πίνακας Α3

Εγχώρια ιδιωτική κατανάλωση κατά λειτουργικές διακρίσεις και εθνική ιδιωτική κατανάλωση (1950, 55, 60, 65, 70, 75, 80, 85, 90, 95) σε σταθερές τιμές 1970

| Ετη | 1950 | 1955 | 1960 | 1965 | 1970 | 1975 | 1980 | 1985 | 1990 | 1995 |
|---|--------|--------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|
| Είδη κατανάλωσης | | | | | | | | | | |
| 1. Τρόφιμα, ποτά, καπνός | 37.701 | 46.901 | 54.245 | 70.242 | 87.322 | 103.980 | 121.530 | 132.492 | 144.120 | 157.858 |
| 2. Ένδυση, υπόδηση | 5.880 | 7.536 | 9.823 | 16.796 | 26.212 | 33.953 | 34.684 | 28.363 | 28.062 | 23.754 |
| 3. Στέγαση, θέρμανση, φωτισμός, ύδρευση | 9.837 | 12.549 | 15.700 | 20.740 | 29.098 | 40.573 | 52.239 | 61.928 | 70.981 | 81.315 |
| 4. Έπιπλα είδη επιπλώσεων και οικιακός εξοπλισμός | 1.162 | 2.420 | 3.897 | 6.313 | 16.002 | 24.072 | 28.868 | 28.527 | 30.575 | 31.048 |
| 5. Δαπάνες υγείας | 2.878 | 3.485 | 3.854 | 5.004 | 8.731 | 9.986 | 11.032 | 11.857 | 12.643 | 16.729 |
| 6. Μεταφορές και επικοινωνίες | 2.852 | 4.607 | 6.516 | 10.480 | 17.064 | 28.092 | 41.074 | 57.838 | 68.433 | 72.766 |
| 7. Αναψυχή, διασκέδαση, εκπαίδευση, μόρφωση | 4.877 | 6.536 | 9.074 | 13.087 | 10.143 | 12.008 | 16.546 | 20.804 | 22.795 | 26.618 |
| 8. Λοιπά αγαθά και υπηρεσίες | 4.479 | 4.606 | 5.625 | 7.187 | 15.849 | 21.925 | 27.283 | 29.662 | 33.198 | 38.114 |
| 9. Εγχώρια ιδιωτ. Κατανάλωση | 69.666 | 88.640 | 108.744 | 149.849 | 210.961 | 274.589 | 333.256 | 371.471 | 410.807 | 448.202 |
| 10. Εθνική ιδιωτ. κατανάλωση | 69.736 | 87.973 | 107.808 | 147.707 | 206.813 | 266.884 | 319.341 | 358.671 | 401.641 | 433.723 |

Πηγή : ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί

Γενικά μπορούμε να πούμε ότι το καταναλωτικό πρότυπο της χώρας άλλαξε στη διάρκεια των ετών 1950-90 σε σημαντικό βαθμό.

4.4 Ακαθάριστες επενδύσεις και πάγιο κεφάλαιο

Από τον πίνακα (A4) μπορούμε να δούμε την διαμόρφωση του ύψους των ακαθάριστων επενδύσεων.¹⁰ Έτσι λοιπόν μπορούμε να πούμε ότι:

α. Κατά τη διάρκεια της τεσσαρακονταετίας (1950-90) οι ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου αυξήθηκαν με μέσο ετήσιο ρυθμό 4,42% ενώ οι συνολικές επενδύσεις κατά 4,39% και κατά με χαμηλότερο ρυθμό από εκείνον του ΑΕΠ μέση ετήσια αύξηση 4,8%

β. Η ανοδική τάση δεν ήταν διαχρονικά σταθερή. Ειδικότερα: Το επίπεδο των επενδύσεων το 1995 ήταν χαμηλότερο από αυτό του 1950. Στη συνέχεια επικράτησε υψηλός ρυθμός ανόδου, ιδιαίτερα στα έτη 1960-70 και 1975-80. Στην επόμενη δεκαετία το ύψος των επενδύσεων κυμάνθηκε σε χαμηλότερα επίπεδα από αυτά του 1979 ή του 1975

¹⁰ Ως ακαθάριστη επένδυση πάγιου κεφαλαίου θεωρείται κάθε δαπάνη για αγορά και συντήρηση των κεφαλαιουχικών αγαθών. Τα αγαθά αυτά χρησιμοποιούνται κατά την παραγωγική διαδικασία και έχουν διάρκεια ζωής πλέον του έτους (κτίρια, μεταφορικά μέσα). Αν αφαιρεθεί η ετήσια φθορά που υφίστανται τα κεφαλαιουχικά αγαθά (απόσβεση) λόγω χρήσης τους προκύπτει η καθαρή επένδυση.

Πίνακας Α4

Ακαθάριστες Επενδύσεις κατά είδος (1950, 55, 60, 65, 70, 75, 80, 85, 90, 95) σε σταθερές τιμές 1970

| Έτη | Ακαθάριστες Επενδύσεις Παγίου Κεφαλαίου | | | | | | Αυξομείωση Αποθεμάτων | Ακαθάριστες Επενδύσεις |
|-------|---|-----------|-----------------|---------------------------------|--------------------------------------|----------------------|--------------------------|---------------------------|
| | Σύνολο | Κατοικίες | Λοιπά κτίρια | Λοιπά έργα και κατασκευές | Μεταφορικά μέσα και εξοπλισμός | Λοιπός εξοπλισμός | | |
| 1950 | 16.262 | 4.831 | 1.516 | 3.182 | 1.646 | 5.087 | 0 | 16.262 |
| 1955 | 15.944 | 7.045 | 2.155 | 2.547 | 676 | 3.521 | 0 | 15.944 |
| 1960 | 29.121 | 85.06 | 4.552 | 8.659 | 1.821 | 5.583 | - 814 | 28.307 |
| 1965 | 49.003 | 15.482 | 6.124 | 13.057 | 3.216 | 11.124 | 8.837 | 57.840 |
| 1970 | 70.663 | 19.740 | 9.879 | 16.169 | 6.548 | 18.627 | 13.346 | 84.009 |
| 1975 | 74.660 | 20.476 | 10.170 | 16.010 | 7.050 | 20.954 | 21.100 | 95.760 |
| 1980 | 92.705 | 27.291 | 11.622 | 15.674 | 13.987 | 24.131 | 19.280 | 111.985 |
| 1985 | 82.360 | 17.097 | 9.241 | 17.883 | 10.354 | 27.785 | 9.588 | 91.948 |
| 1990 | 96.139 | 24.646 | 11.878 | 13.194 | 11.261 | 35.160 | - 1.485 | 94.654 |
| 1995* | 98.470 | 17.213 | 11.332 | 16.077 | 11.336 | 42.512 | 6.129 | 104.659 |

Πηγή : ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί

* Εκτιμήσεις

γ. το 1950 οι επενδύσεις για κατοικίες αποτελούσαν το 30% των επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου, έναντι 28% το 1970 και 25,5% το 1990. Το υψηλό αυτό ποσοστό κατοπτρίζει και τα όρια μετεξέλιξης της ελληνικής οικονομίας

δ. Οι επενδύσεις στα λοιπά έργα και κατασκευές (έργα υποδομής) αυξήθηκαν με σημαντικό ρυθμό κατά την πρώτη εικοσαετία. Αντίθετα στασιμότητα επικράτησε στα μετέπειτα έτη, μάλιστα το 1990 το ύψος των ακαθάριστων επενδύσεων αυτής της κατηγορίας διαμορφώθηκε στα ίδια επίπεδα με εκείνα του 1965

ε. Βελτίωση εμφάνισε η διάρθρωση των επενδύσεων κατά το 1995, μεγάλωσε η δαπάνη για «λοιπό εξοπλισμό» και μειώθηκε η αντίστοιχη για «κατοικίες».

Οι εξελίξεις στο σχηματισμό του κεφαλαίου της ελληνικής οικονομίας στα χρόνια 1950-85 δεν είναι εξαιρετικά ευνοϊκές όπως μπορούμε να δούμε από τον πίνακα Α5. Μεταξύ 1950 και 1985 το καθαρό πάγιο κεφάλαιο διευρύνθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 4,92%. Οι εξελίξεις αυτές είχαν σαν συνέπεια η σύνθεση του κεφαλαίου (δημόσιο και ιδιωτικό) να παραμείνει σταθερή. Η μορφολογία του κεφαλαίου με κριτήριο το είδος διαφοροποιήθηκε κυρίως χάρις στη συρρίκνωση που υπέστη το κεφάλαιο των κατοικιών. Όλες οι άλλες κατηγορίες (περισσότερο οι κατηγορίες λοιπά κτίρια και μηχανήματα) αύξησαν τη συμμετοχή τους στο συνολικό πάγιο κεφάλαιο.

Στην συνέχεια ο πίνακας Α6 απεικονίζει τις εξελίξεις στο κεφάλαιο, στην απασχόληση και στο προϊόν. Έτσι λοιπόν μπορούμε να πούμε ότι:

α. Το κεφάλαιο μεταξύ 1985 και 1950 αυξήθηκε κατά 5,4 φορές περίπου (στήλη 4) η απασχόληση κατά 1,2 φορές (στήλη 5) ενώ το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν υπερεξαπλασιάστηκε (στήλη 6). Από τα παραπάνω συμπε-

ραίνουμε ότι η βασική μεταβλητή που επηρέασε την άνοδο του ΑΕΠ είναι το κεφάλαιο.

β. Το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν ανά απασχολούμενο (στήλη7) από 24,3 χιλιάδες δραχ. το 1950 ξεπέρασε τις 125 χιλιάδες δηλ υπερτετραπλασιάστηκε (στήλη 8)

γ. Το κεφάλαιο ανά απασχολούμενο αυξήθηκε στο ίδιο διάστημα 4,6 φορές.

Πίνακας Α5

Καθαρό Πάγιο Κεφάλαιο (1950, 55, 60, 65, 70, 75, 80, 85,) σε σταθερές τιμές 1970

| Έτη | 1950 | 1955 | 1960 | 1965 | 1970 | 1975 | 1980 | 1985 |
|----------------------------|----------------|----------------|----------------|----------------|----------------|------------------|------------------|------------------|
| Κεφαλαιουχικά αγαθά | | | | | | | | |
| Κατοικίες | 127.150 | 144.152 | 170.722 | 215.259 | 287.171 | 380.065 | 482.645 | 536.821 |
| Λοιπά κτίρια | 29.826 | 35.055 | 47.282 | 69.794 | 103.018 | 149.874 | 193.919 | 223.040 |
| Λοιπά έργα & Κατασκευές | 62.984 | 69.990 | 91.230 | 133.031 | 188.823 | 258.894 | 308.378 | 355.477 |
| Μεταφορ. & Εξοπλ. | 18.398 | 15.145 | 17.071 | 24.109 | 42.102 | 63.792 | 99.306 | 122.712 |
| Μηχ. Λοιπ. Εξοπλ. | 43.277 | 49.397 | 58.591 | 78.504 | 119.929 | 186.111 | 232.246 | 278.888 |
| ΣΥΝΟΛΟ | 281.645 | 313.754 | 384.883 | 520.712 | 741.057 | 1.038.950 | 1.316.506 | 1.516.949 |
| Δημόσιος τομέας | 78.850 | 86.564 | 108.241 | 151.135 | 211.423 | 289.299 | 353.713 | 426.874 |
| Ιδιωτικός τομέας | 202.708 | 227.035 | 276.512 | 369.461 | 529.534 | 740.569 | 962.721 | 1.090.023 |

Πηγή : Θ. Σκούντζος - Γ. Ματθαίος (1986)

Πίνακας Α6

Καθαρό Έργασια και Προϊόν (1950, 55, 60, 65, 70, 75, 80, 85,) σε σταθερές τιμές 1970

| Έτη | Καθαρό | Απασχό- | Α.Ε.Π. | Κεφάλαιο | Απασχό- | Α.Ε.Π. | ΑΕΠ / | απασχ. | Κεφαλ. / | απασχ. |
|------|-----------|------------|---------|----------|----------|----------|--------|----------|----------|----------|
| | Πάγιο | ληση | | | ληση | | απασχ. | απασχ. | Κεφαλ. / | απασχ. |
| | Κεφάλαιο | χιλ. άτομα | | 1950=100 | 1950=100 | 1950=100 | 000 | 1950=100 | 000 | 1950=100 |
| | (1) | (2) | (3) | (4) | (5) | (6) | (7) | (8) | (9) | (10) |
| 1950 | 281.645 | 3.060 | 74.355 | 100 | 100 | 100 | 24,3 | 100 | 92,0 | 100,0 |
| 1955 | 313.754 | 3.292 | 100.533 | 111 | 108 | 135 | 30,5 | 126 | 95,3 | 104,0 |
| 1960 | 384.883 | 3.424 | 129.201 | 137 | 112 | 174 | 37,7 | 155 | 112,4 | 122,0 |
| 1965 | 520.712 | 3.197 | 187.009 | 185 | 104 | 252 | 58,5 | 241 | 162,9 | 177,0 |
| 1970 | 741.057 | 3.089 | 258.000 | 263 | 101 | 347 | 83,5 | 344 | 239,9 | 260,8 |
| 1975 | 1.038.950 | 3.213 | 339.833 | 369 | 105 | 457 | 105,8 | 435 | 323,4 | 351,5 |
| 1980 | 1.316.506 | 3.541 | 417.510 | 467 | 116 | 562 | 117,9 | 485 | 371,8 | 404,0 |
| 1985 | 1.516.949 | 3.589 | 449.384 | 539 | 117 | 604 | 125,2 | 515 | 422,8 | 460,0 |

Πηγή : ΕΣΥΕ, Εθνικοί Λογαριασμοί

4.5 Η προσφορά του χρήματος

Η προσφορά του χρήματος με τη στενή έννοια του όρου στο διάστημα 1955-90 αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 17% έναντι αντίστοιχης αύξησης του ΑΕΠ 15,2%. Η ταχύτερη αύξηση συνέβη στην περίοδο 1955-65 (ανά πενταετία διπλασιαζόταν). Στα επόμενα έτη οι ρυθμοί αύξησης ήταν μικρότεροι αφού και η αύξηση του ΑΕΠ ήταν μικρότερη.

Μετά το 1975 ασκήθηκε επεκτατική νομισματική και πιστωτική πολιτική προκειμένου να ανακάμψει η οικονομία από την ύφεση του 1974. Ωστόσο επειδή παράλληλα γινόταν προσπάθεια συγκράτησης του πληθωρισμού (εξαιρετικά υψηλός το 1973 - 74) οι πιστωτικές αρχές εφάρμοσαν συγκρατημένη επεκτατική. Παράλληλα υπήρξε προσπάθεια στροφής της χρηματοδότησης σε παραγωγικότερους κλάδους της οικονομίας.

Μετά τη δεύτερη πετρελαϊκή κρίση το 1979 επιδεινώθηκε ο πληθωρισμός (σε όλη την περίοδο 1979 - 1993) διατηρήθηκε σε υψηλά επίπεδα.

Η συνεχώς διευρυνόμενη ζήτηση κεφαλαίου του δημόσιου τομέα ασκεί τη μεγαλύτερη επίδραση στο έλλειμμα του νομισματοπιστωτικού προγράμματος. Στον πίνακα (Α7) ανιχνεύεται εύκολα ο βαθμός επίδρασης του ελλείμματος του δημόσιου τομέα στο νομισματοπιστωτικό ισοζύγιο της οικονομίας.

Το καθαρό ταμιακό έλλειμμα του δημόσιου τομέα διογκώθηκε αδιάκοπα με συνέπεια το 1990 να αγγίξει τα 2 τρις δραχμές έναντι 88 δις δραχ. το 1979. Ενώ στην περίοδο 1965 - 69 αποτελούσε κατά μέσο όρο το 2.9% του ΑΕΠ, το 1979 έφθασε το 7% και το 1990 το 29%.

Οι λόγοι που υποστηρίχθηκαν για να δικαιολογήσουν την διεύρυνση του χρηματοδοτικού ελλείμματος του δημόσιου τομέα στην περίοδο 1975 - 79 ήταν :

1. Οι ανατιμήσεις των πρώτων υλών, κυρίως του αργού πετρελαίου και των άλλων αγαθών στην διεθνή αγορά
2. Οι αυξημένες αμυντικές δαπάνες
3. Πολιτική επιδοτήσεων προκειμένου να προσεγγίσουν οι τιμές των αγροτικών προϊόντων της Ελλάδας το αντίστοιχο ύψος τιμών που υπήρχε στην ΕΟΚ (προενταξιακή περίοδος)

Οι αυξημένες όμως δαπάνες του δημοσίου δεν στάθηκε δυνατό να καλυφθούν από μία σχετική αύξηση των φορολογικών εσόδων (είτε μέσω επιβολής νέων φόρων, είτε μέσω αναδιάρθρωσης του φορολογικού συστήματος).

Η πολιτική αυτή, αύξηση των δημοσίων δαπανών για κατανάλωση και όχι για επένδυση ίσχυσε και μάλιστα εντονότερα, στην επόμενη περίοδο 1979-1993.

Το χρηματοδοτικό έλλειμμα του ιδιωτικού τομέα ήταν υψηλότερο από το αντίστοιχο δημόσιο μέχρι το 1980. Από το έτος αυτό και μετά αυξήθηκε με σημαντικά χαμηλότερους ρυθμούς από εκείνους του δημοσίου. Ωστόσο η υπερδανειοδότηση αυτή των ιδιωτικών επιχειρήσεων δεν μπόρεσε να επιτύχει την οικονομική ανάκαμψη της χώρας και τον παραμερισμό των σοβαρών διαρθρωτικών προβλημάτων¹¹.

¹¹ Η υπερδανειοδότηση δημιούργησε τις προβληματικές επιχειρήσεις.

Πίνακας Α7

Προσφορά Χρήματος (1950, 55, 60, 65, 70, 75, 80, 85, 90, 95) σε εκατ. δρχ.

| Έτη | Συνολική Προσφορά Χρήματος (Μ1) | Νομισματική κυκλοφορία (Μ0) | | | Καταθέσεις Όψεως | | | | Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν(ΑΕ | ΑΕΠ/Μ1 |
|------|--|-----------------------------|--|----------|------------------|-------------|-----------------------|-----------------------|------------------------------------|--------|
| | | Σύνολο | Τραπεζογρ. εκτός νομισ- συστήματος | Κέρματα | Σύνολο | Ιδιωτών | Δημοσίων Επιχ/σεων | Δημοσίων Οργανισμώ | | |
| (1) | (2) | (3) | (4) | (5) | (6) | (7) | (8) | (9) | (10) | (11) |
| 1955 | 7.675,5 | 4.894,0 | 4.745,1 | 148,9 | 2.778,5 | 2.151,7 | 63,3 | 563,5 | 64.921 | 8,47 |
| 1960 | 15.526,3 | 10.505,1 | 10.186,9 | 318,2 | 5.021,2 | 3.580,8 | 197,5 | 1.242,9 | 93.225 | 6,01 |
| 1965 | 32.335,1 | 23.278,0 | 22.338,3 | 939,7 | 9.057,1 | 5.802,7 | 232,1 | 3.022,3 | 157.956 | 4,89 |
| 1970 | 54.326,1 | 38.878,1 | 37.545,4 | 1.332,7 | 15.448,0 | 9.781,4 | 902,6 | 4.764,0 | 258.000 | 4,75 |
| 1975 | 128.887,0 | 91.647,0 | 89.077,0 | 2.570,0 | 37.240,0 | 24.014,0 | 2.184,0 | 11.042,0 | 593.181 | 4,61 |
| 1980 | 313.055,0 | 209.561,0 | 205.237,0 | 4.324,0 | 103.494,0 | 58.291,0 | 13.524,0 | 31.679,0 | 1.523.724 | 4,87 |
| 1985 | 797.449,0 | 505.260,0 | 495.637,0 | 9.623,0 | 292.189,0 | 169.810,0 | 24.065,0 | 98.314,0 | 4.136.783 | 5,19 |
| 1990 | 1.880.821,0 | 1.162.041,0 | 1.142.343,0 | 19.698,0 | 718.780,0 | 421.447,0 | 51.709,0 | 245.624,0 | 9.215.096 | 4,90 |
| 1995 | 3.697.613,0 | 1.880.954,0 | 1.838.137,0 | 42.817,0 | 1.816.659,0 | 1.285.441,0 | 116.817,0 | 414.401,0 | 17.816.664 | 4,82 |

Πηγή : ΕΣΥΕ και Τράπεζα της Ελλάδος. (Δεν συμπεριλαμβάνονται οι καταθέσεις του Δημοσίου στην Τράπεζα της Ελλάδος)

4.6 Δημόσια Οικονομικά

Η επέκταση του δημόσιου τομέα στην Ελλάδα, τα μεταπολεμικά χρόνια υπήρξε σημαντική ιδιαίτερα μετά το 1975 έλαβε μεγάλες διαστάσεις. Ο κύριος όγκος των εσόδων προέρχεται από τους έμμεσους φόρους. Το 1990 καθώς και το 1950 αποτελούσαν το 65% των εισπράξεων του τακτικού προϋπολογισμού.

Η εξέταση των πηγών κάλυψης των δανειακών αναγκών του δημόσιου τομέα φανερώνει ότι το δημόσιο ολοένα και καταφεύγει στα έντοκα γραμμάτια προκειμένου να επιλύσει το πρόβλημα αυτό (πίνακας Α8). Αναλυτικότερα:

1. Ο εσωτερικός δανεισμός το 1990 κάλυπτε το 88% περίπου των δανειακών αναγκών του δημοσίου έναντι 67,4% το 1985 και 76% το 1980¹².
2. Τα έντοκα γραμμάτια και οι ομολογιακοί τίτλοι από ιδιώτες και επιχειρήσεις ενώ το 1980 είχαν μηδενική συμμετοχή στην κάλυψη των ελλειμμάτων το 1990 ανήλθαν στο 37,6%.
3. Ο συνολικός δανεισμός από 8,1% του ΑΕΠ το 1980 έφθασε στο 14,9% το 1990. Το 1985 μετά από τρία και πλέον έτη «λιτότητας» μειώθηκε στο 9,8%.

Δυσμενέστερη προβάλλει η εικόνα αν εξετάσουμε το ύψος των ανελαστικών δαπανών¹³ του γενικού προϋπολογισμού του κράτους το 1970 αποτελούσαν το 60,1% ενώ το 1990 το 81,7%.

Συνεπώς τεκμαίρεται ότι η κρίση της ελληνικής οικονομίας (και ιδιαίτερα του δημόσιου τομέα) είναι αρκετά έντονη.

¹² Ο εξωτερικός δανεισμός αποτελούσε το 1990 το 12% έναντι 24,3% το 1980.

¹³ Ως ανελαστικές δαπάνες θεωρούνται οι μισθοί, οι συντάξεις, η εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους και ένα τμήμα των επιδοτήσεων - επιχορηγήσεων.

Πίνακας Α8

Πηγές κάλυψης δανειακών αναγκών του δημόσιου τομέα

| Έτη | 1980 | 1981 | 1985 | 1987 | 1988 | 1989 | 1990 | 1993 | 1995 |
|---|-------|-------|-------|-------|---------|---------|---------|---------|---------|
| Πηγές δανεισμού | | | | | | | | | |
| 1. Εσωτερικός δανεισμός (σε δρχ.) | 108,5 | 259,5 | 558,1 | 769,0 | 1.158,5 | 1.385,7 | 1.720,8 | 1.643,6 | 1.984,8 |
| α. Έντοκα γραμμάτια και ομολογιακοί τίτλοι από τράπεζες και ειδικούς πιστωτικούς οργανισμούς. | 44,1 | 44,8 | 335,4 | 304,9 | 568,0 | 673,1 | 316,0 | 394,5 | 338,1 |
| β. Έντοκα γραμμάτια και ομολογιακοί τίτλοι από ιδιώτες και επιχειρήσεις. | | | 8,9 | 169,6 | 374,4 | 301,4 | 844,1 | 1.031,5 | 2.088,0 |
| γ. Τράπεζα της Ελλάδος. | 37,7 | 164,1 | 116,2 | 56,0 | - 17,2 | 159,8 | 292,7 | - 20,3 | - 437,9 |
| δ. Δάνεια και πιστώσεις από εμπορικές τράπεζες και ειδικούς πιστωτικούς οργανισμούς. | 26,7 | 50,6 | 97,6 | 238,5 | 233,3 | 251,4 | 268,0 | 237,8 | - 3,4 |
| 2. Εξωτερικός δανεισμός (σε συνάλλαγμα) | 34,8 | 42,9 | 270,3 | 74,9 | 42,6 | 209,0 | 236,6 | 764,5 | 491,0 |
| 3. Συνολικός δανεισμός (1+2)* | 143,3 | 302,4 | 828,4 | 843,9 | 1.201,1 | 1.594,7 | 1.957,5 | 2.408,1 | 2.475,8 |
| 4. Συνολικός δανεισμός (ταμειακό έλλειμμα δημοσίου τομέα) ως % του Α.Ε.Π. | 8,1 | 14,3 | 18,1 | 13,5 | 16,1 | 18,3 | 14,9 | 13,1 | 9,8 |

Πηγή : Τράπεζα της Ελλάδος

* Περιλαμβάνονται οι κεφαλαιοποιηθέντες τόκοι.

4.7 ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

4.7.1 Ισοζύγιο Πληρωμών

Το εξωτερικό εμπόριο αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες που προσδιορίζουν την ανάπτυξη μίας οικονομίας. Ο ρόλος του διεθνούς εμπορίου έχει θεωρηθεί από πολλούς ως «μηχανή προόδου».

Όπως συνάγεται από την εμπειρία καμία οικονομία δεν μπορεί να επιτύχει ταχύρυθμη ανάπτυξη εάν είναι κλειστή, δεν συνδέεται δηλαδή με τη διεθνή οικονομία.

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει μονίμως ένα αρνητικό εμπορικό ισοζύγιο (από τότε που υπάρχει διαθέσιμη στατιστική πληροφόρηση). Παρά την ανάπτυξη που επιτευχθεί η χώρα μας δεν μπόρεσε να σμικρύνει την ψαλίδα εισαγωγών - εξαγωγών.

Μεταξύ 1851 και 1910 οι διακυμάνσεις του εμπορικού ισοζυγίου υπήρξαν εξαιρετικά έντονες. Με εξαίρεση τα έτη 1853 και 1893 (στα οποία το έλλειμμα υπήρξε σχετικά μικρό) καθώς όλη την εξηκονταετία οι εισαγωγές διατηρήθηκαν σε αρκετά υψηλότερα επίπεδα από τα αντίστοιχα των εξαγωγών.

Το 1914 το έλλειμμα διογκώθηκε απότομα ενώ από το, 1916 και μετά έφθασε σε υπερβολικά υψηλά όρια, αφού με εξαίρεση το 1917, 1921 και 1922 οι εξαγωγές αποτελούσαν λιγότερο από το 50% των εισαγωγών.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση 1929 - 33 επηρέασε το εμπόριο της χώρας περιορίζοντας και τις εισαγωγές και τις εξαγωγές. Το 1938 η κατάσταση βελτιώθηκε αισθητά αλλά δυστυχώς πρόσκαιρα. Οι εξαγωγές κατά το έτος αυτό αποτέλεσαν το 70% των εισαγωγών.

Ακολούθησε μία συρρίκνωση του εμπορίου η οποία κατά την διάρκεια της κατοχής έλαβε πρωτοφανείς διαστάσεις. Με εξαίρεση το έτος 1955, στο οποίο η

αξία των εξαγωγών πλησίασε το 58% των εισαγωγών, οι εξαγωγές αποτελούσαν ένα μικρό ποσοστό των εισαγωγών. Στη διάρκεια της τεσσαρακονταετίας (1950 - 90) οι μεν εισαγωγές αυξήθηκαν με μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής 10,1% ενώ οι εξαγωγές κατά 11,4%. Το εμπορικό ισοζύγιο (εισαγωγές μείον εξαγωγές) μεγεθύνθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 9,6%. Οι εξελίξεις αυτές φανερώνουν εύγλωττα τις αδυναμίες ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.

Οι πίνακες Α8 και Α9 αποτυπώνουν την διάρθρωση των εξαγωγών και εισαγωγών αντίστοιχα ανά πενταετία μεταξύ 1950 έως 1995. Την ταχύτερη διεισδύσει στις ξένες αγορές πέτυχαν τα βιοτεχνικά και βιομηχανικά προϊόντα κατά κύριο λόγο και κατά δεύτερο τα τρόφιμα και τα ποτά. Αξιοσημείωτη υπήρξε η αύξηση των εξαγόμενων πετρελαιοειδών μέχρι το 1985. Στα επόμενα έτη οι εξαγωγές κινήθηκαν σε χαμηλότερα επίπεδα. Εκείνο όμως που δείχνει την στασιμότητα του παραγωγικού ιστού της χώρας και την έλλειψη του δυναμισμού είναι η μείωση των εξαγωγών στα πρόσφατα χρόνια (το 1995 διαμορφώθηκαν σε χαμηλότερο ύψος από το αντίστοιχο του 1990).

Αυτό σημαίνει ότι τα προϊόντα χάνουν αγορές παρά την αύξηση του παγκοσμίου εμπορίου. Έχει προβληθεί το επιχείρημα ότι γι' αυτές τις εξελίξεις ευθύνεται η «σκληρή δραχμή», δηλαδή το υπερτιμημένο (ακριβό) νόμισμα που έχει ως απόρροια την χαμηλή ανταγωνιστικότητα των εμπορευμάτων. Ωστόσο οι συναλλαγματικές ισοτιμίες παίζουν μόνο περιθωριακό ρόλο. Εκείνο που ευθύνεται για την ανεπάρκεια της διείσδυσης των ελληνικών προϊόντων στην αλλοδαπή είναι η χαμηλή ποιότητά τους και το υψηλό σε σχέση με την ποιότητα κόστος. Η έλλειψη εκσυγχρονισμού των επιχειρήσεων που είναι αποτέλεσμα των παλαιών μεθόδων παραγωγής και των χαμηλών επενδύσεων

και άρα το υψηλό κόστος ανά μονάδα προϊόντος είναι βασική αιτία της χαμηλής ανταγωνιστικότητας και των χαμηλών εξαγωγών.

Περαιτέρω η μορφολογία της ελληνικής μεταποίησης -η οποία είναι στραμμένη σε υποκατάσταση εισαγωγών στερείται εξαγωγικού προσανατολισμού - είναι η δεύτερη σημαντική αιτία των πενιχρών εξαγωγικών επιτευγμάτων.

Το 1950 και 1955 το ισοζύγιο των άδηλων κάλυψε το εμπορικό ισοζύγιο με αποτέλεσμα το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών να είναι στα χρόνια αυτά θετικό. Από το 1960 και μετά αν και το ισοζύγιο των άδηλων πόρων (εισπράξεις μείον πληρωμές) υπήρξε συνεχώς θετικό δεν μπόρεσε να καλύψει πλήρως τη διόγκωση του εμπορικού ισοζυγίου.

Έτσι :

1. Οι άδηλες εισπράξεις κινήθηκαν με μέσο ετήσιο ρυθμό 9,5% στην τεσσαρακονταετία 1950 - 90, ενώ οι πληρωμές (οι οποίες ήταν σχεδόν ανύπαρκτες κατά το 1950) με ρυθμό 14,5% αντίστοιχα. Ως απόρροια αυτών των εξελίξεων ήταν το πλεόνασμα των άδηλων συναλλαγών να διευρυνθεί με ετήσιο ρυθμό 8,6%.
2. Ενώ το 1950 και 1955 οι άδηλες πληρωμές αντιπροσώπευαν το 5,5% και 16,8% αντίστοιχα των άδηλων εισπράξεων το 1985 ξεπέρασαν το 43% και το 1995 το 31%¹⁴.
3. Το ισοζύγιο των άδηλων αποτελούσε το 10,4% και 11,3% το 1950 και 1955 του εμπορικού ισοζυγίου. Αντίθετα από το 1955 και μετά ουδέποτε κάλυψε το εμπορικό ισοζύγιο.

¹⁴ Πίνακας

4. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών διογκώθηκε.

Πίνακας Α9

| | 1950 | 1955 | 1960 | 1965 | 1970 | 1975 | 1980 | 1985 | 1990 | 1995 |
|---|-------|-------|------|------|------|------|------|------|------|------|
| % αδηλ. Πληρωμών στους άδηλους πόρους | 5,5 | 16,8 | 20,7 | 24,4 | 28,1 | 26,8 | 25,4 | 43,1 | 32,8 | 31,2 |
| % ισοζύγιο αδήλων στο εμπορικό Ισοζύγιο | 104,5 | 113,2 | 84,5 | 61,4 | 62,6 | 68,6 | 67,5 | 47,7 | 71,1 | 83,4 |

Πηγή : ΕΣΥΕ

4.8 Νεκρολογία για τον οικονομικό κύκλο

Ο οικονομικός κύκλος είναι νεκρός; Άραγε τα νέα οικονομικά έχουν βάλει τελεία και παύλα σε αυτή την πληγή του κεφαλαιοκρατικού συστήματος; Πολλοί πιστεύουν ότι ο οικονομικός κύκλος έχει τελικά δαμασθή. Μελέτες έχουν δείξει ότι στην μικτή οικονομία των ΗΠΑ μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο οι ύφεσεις έχουν περιοριστεί σε σύντομες και όχι συχνές αναστολές της σταθερής ανόδου που σημειώθηκε σε αυτή την περίοδο. Παλαιότερα κάτω από τις συνθήκες του ιστορικού κεφαλαιοκρατικού συστήματος η οικονομία το μισό καιρό βρισκόταν σε ύφεση.

Σε ότι αφορά την προοπτική του οικονομικού κύκλου οι περισσότεροι οικονομολόγοι συμφωνούν με την εξής διατύπωση: Αν και τίποτα δεν είναι αδύνατο σε μια επιστήμη όπως τα οικονομικά η πιθανότητα να υπάρξει μια μεγάλη ύφεση(παρατεταμένη, σωρευτική) έχει περιοριστεί σε αμελητέα επί-

πεδα. Κανείς δεν πρέπει να στοιχηματίζει ότι θα καταρρεύσει τελείως το τραπεζικό μας σύστημα και ότι θα υπάρξει ξανά κατάσταση ανεργίας στην οποία το 25 τοις εκατό των εργατών δεν θα μπορούν να βρουν δουλειά.

Η αιτία που οι μεγάλες υφέσεις έχουν ουσιαστικά εξαφανιστεί είναι οι νέες αντιλήψεις των εκλογέων. Η οικονομική επιστήμη γνωρίζει πώς να χρησιμοποιήσει νομισματικά και δημοσιονομικά μέσα, ώστε οι υφέσεις που εμφανίζονται να μην καταλήγουν σε μόνιμες και χρόνιες υφέσεις.

Ας υποθέσουμε πως δεχόμαστε ότι οι μεγάλες υφέσεις ουσιαστικά αφορούν πλέον το παρελθόν. Αυτό σημαίνει άραγε ότι πρέπει από εδώ και εμπρός να έχουμε αιώνια ευημερία; Οι περισσότεροι επιστήμονες είναι επιφυλακτικοί και η άποψη τους συνοψίζεται στα εξής:

Μια μικτή οικονομία είναι ακόμη δυνατόν να υπόκειται κατά διαστήματα σε υφέσεις: διακυμάνσεις στα αποθέματα μπορούν ακόμη να συμβούν, επιδράσεις στο επίπεδο της οικονομικής δραστηριότητας, ενώ οι προσπάθειες για να τεθεί ο πληθωρισμός υπό έλεγχο μπορεί μερικές φορές να οδηγήσουν την οικονομία σε κάμψη.

Παρόλα αυτά, σήμερα που οι μέθοδοι της εισοδηματικής ανάλυσης έχουν γίνει κατανοητές και η εφαρμογή τους είναι υποχρεωτική για πολιτικούς λόγους, η πιθανότητα να υπάρξει ύφεση στη μικτή οικονομία είναι μικρότερη από άλλοτε. Οι περίοδοι της οικονομικής άνθησης τείνουν να είναι συχνές και να διαρκούν περισσότερο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο οικονομικός κύκλος δρα και επηρεάζει τους περισσότερους τομείς της οικονομικής ζωής και τις οικονομίες πολλών χωρών. Οι κινήσεις του εθνικού εισοδήματος, της ανεργίας, της παραγωγής, των τιμών και των κερδών δεν είναι τόσο ρυθμικές και συνεπώς δεν μπορούν να προβλεφθούν. Δεν υπάρχει μαγική μέθοδος για να προβλέψουμε τα σημεία καμπής της οικονομικής δραστηριότητας.

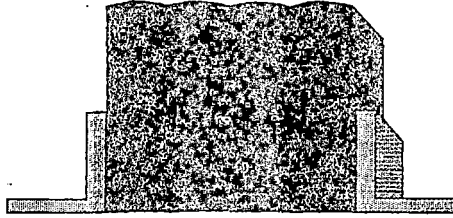
Οι φάσεις της ανόδου, του ανώτατου σημείου, της ύφεσης και του κατώτατου σημείου μπορούν να διακριθούν από εποχικές και μακροχρόνιες τάσεις. Τα πρότυπα που προκύπτουν είναι οι μεγάλοι κύκλοι των 8 - 10 ετών, οι βραχύτεροι μικροί κύκλοι και οι μεγαλύτερης διάρκειας λεγόμενοι κύκλοι του Kuznets.

Μπορούμε να πούμε ότι μία μικτή οικονομία είναι δυνατόν να υπόκειται κατά διαστήματα σε υφέσεις αλλά η πιθανότητα είναι μικρότερη από άλλοτε.

Ο οικονομικός κύκλος έχει δαμαστεί, έστω και αν δεν έχει εξαφανιστεί τελείως. Αν και είναι απίθανο οι δημοκρατικές μικτές οικονομίες να γνωρίσουν ξανά μακροχρόνιες υφέσεις του παλιού τύπου, αναμφίβολα υφέσεις θα συμβαίνουν αλλά η δημοσιονομική και νομισματική πολιτική μπορεί να μετριάσει την συχνότητα, την ένταση και την διάρκεια τους. Μπορεί τέλος να λαμβάνει τα μέτρα εκείνα τόνωσης της οικονομίας που θα αποτρέψει τις υφέσεις.

Οι περίοδοι της οικονομικής άνθισης τείνουν να είναι συχνές και να διαρκούν περισσότερο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ



1. Αλογοσκούφης Γ. «Μακροοικονομική Πολιτική και Κυκλικές Διακυμάνσεις στην Ελλάδα», Αθήνα 1986
2. Κούρκουλος Θ.Α. «Οικονομική»
3. Κώπτης Γεώργιος «Εισαγωγή στην Οικονομική», Αθήνα 1986
4. Παπαηλίας «Μύθοι & Πραγματικότητα»
5. Χουμανίδης «Θεωρίες περί οικονομικής ανάπτυξης»
6. P. Samuelson «Οικονομική», μετάφραση Καράγεωργα Δ. και Παπαμάργαρη Θ., εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1988.